

Boğaç A. Ergene'nin Osmanlı Hukuku Eleştirisinin Eleştirisi

Kenan Yıldız*

2001'de tamamlanmış bir doktora tezi veya 2003'te basılmış bir kitaba¹ yaklaşık yirmi yıl sonra bir eleştiri yazılmasına gereksiz ve geç kalınmış bir uğraş olarak bakılabilir. Ancak, bu süre zarfında daha genel nitelikte kimi eleştiriler yazılmışsa da,² halihazırda literatürde muteber bir yerde bulunuyor olması bakımından böyle bir girişim geç de olsa gerekli görülmüştür. Zira Osmanlı hukuk tarihi alanında, yapılmış ve yapılacak çalışmalar için bir kılavuz muamelesi gören kitabın hak ettiği yerin daha somut olarak belirlenmesi bilimsel açıdan önem arz etmektedir.

Kritik içeren bir özet mahiyetinde de okunabilecek bu değerlendirmenin başında, kitabın üzerine oturtulduğu argümanlar açısından tespit edilen noktalar maddeler halinde sıralandı. Metinde gerekli görüldüğü yerlerde detaylı notlar düşüldü ve kimi yerlerde somut örnekler üzerinden eleştiriler yapıldı. Değerlendirmenin sonunda üç belge görseli ek olarak verildi. Terekeler bahsinde gerek duyulan bazı atıfların kontrolü ve karşılaştırmaları yapıldı. Bu bahiste tespit edilen maddi hatalar tablo halinde gösterildi. Sair yerlerde göze takılan bazı okuma yanlışlarına düzeltmeler yapıldı.

* İstanbul Medeniyet Üniversitesi.

- 1 Boğaç A. Ergene, *Local Court, Provincial Society and Justice in the Ottoman Empire: Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu (1652-1744)*, (Boston/Leiden: Brill, 2003), xv + 236 s., ISBN 90-04-12609-0.
- 2 M. Âkif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 2 (2006): 134-137; Hootan Shambayati, *H-Gender MidEast, H-Net Reviews*, (March 2005): 1-3; James E. Baldwin, *The Arab Studies Journal*, vol. 15/16, no. 2/1 (Fall 2007/Spring 2008): 177-180.

Boğaç A. Ergene’nin çalışmasında ileri sürülen argümanlar genel olarak şöyle sıralanabilir:

- Osmanlı’da taşra kadıları genellikle merkez ile halk arasında birer aracı rolündedirler.
- Kadılar, tebaaya konumları ve nüfuzlarının seviyesine göre tavır belirlemektedirler.
- Kadılar, rüşvetçilerdir. Rüşveti veren, davayı kazanabilmektedir ki, altıncı bölümde hikâyesi nakledilen H. U. Krafft örneği de bunu desteklemek üzere verilmektedir.
- Mahkeme harçları yüksektir. Özellikle, fakirlerden alınan vergi vs. zenginlerinkine göre daha yüksektir. Bu da, zenginlerin kadılar tarafından kollandığını göstermektedir.
- Kâtipler, davaların tafsilatlı olan ilk kayıtlarının asıl defterlere işlenmesini istedikleri gibi yapabilmekteydiler. Hangi ayrıntının verileceği, hangi ifadenin gizleneceği, hangi kısımların atılacağı gibi noktalarda kâtipler “translator” çevirmen olarak maharetlerini sergilemekte ve yasal olarak gerekli olan dışında herhangi ilave bir bilgi vermemekteydiler. Üstelik, kanunlardaki boşlukları da çok iyi değerlendirmekteydiler.
- Davacılar, haklarını nasıl savunacaklarını, davayı nasıl yönlendireceklerini, hangi yöntemlere başvururlarsa haklı çıkacaklarını ve kendilerine yol açtıkları yasal boşlukları çok iyi bilmekteydiler.
- Mahkeme harcını ödeyebilenler davanın sonucunu da satın almış olmaktadır.
- Osmanlı’da hukuk, alınıp satılan bir şeydi. Mahkeme harcını ödemeyi göze alanlar, fakir de olsalar, davalarını lehte sonuçlandırabilmekteydiler.
- Osmanlı mahkemeleri, aslında aracı kurumlardı. Ya merkezle tebaa arasında veya tebaanın birbirleri arasında.
- Osmanlı mahkemeleri yerel dengeleri gözetir ve kararları ona göre verir veya vermezlerdi.
- Mahkemeler, uzlaştırma mahfilleri olarak çalışırlardı.
- Davaları en çok zenginler ve nüfuz sahipleri kazanmaktadır. Bu da, bir nevi hukuk, mahkeme ve dolayısıyla kadının tarafdırlığına işaret sayılabilir.

Kitap, yazarının 2001’de Ohio State Üniversitesi’nde tamamladığı doktora tezinden üretilmiş. Hatta, kitapla tez neredeyse bütünüyle aynıdır.³ Fakat, kitapta bu ayrıntıyla ilgili bir not bulunmamaktadır. On bölümden oluşan kitabın ilk bölümü “bu kitap, 17. yy’ın son yarısı ve 18. yy’ın ilk yarısında Osmanlı Anadolu’sundaki hukuk uygulamalarını incelemektedir.” cümlesiyle başlar. Çankırı ve Kastamonu sicilleri üzerinden, yerel mahkemelerin yargılama işlemleri ile ihtilafların çözüm süreçlerine odaklanır. Bu sayede, şer’î mahkemelerin Osmanlı taşra hayatındaki yeri anlaşılacak istenmektedir. Mahkemelerin adaleti nasıl dağıttıkları ve ihtilafları nasıl çözdükleri konusu kitabın ana meselesi olarak öne çıkarılmaktadır. Yazar, bu alanda bir boşluk bulunduğunu söylemektedir. Bu durumu, Osmanlı tarihinin henüz (2001-2003) yeni bir saha olması, hukuk tarihi çalışmalarının yetersizliği ve yargılamalar üzerine çalışanların azlığı gibi nedenlere bağlamakta ayrıca, devleti merkeze alan tarih anlayışının da bu sonuçta rol oynadığını ifade etmektedir.

Ergene, Anadolu’nun Osmanlılar tarafından 17 ve 18. yy’da bile çok iyi kontrol altında tutulduğunu ve yönetildiğini ifade eden genel kabulü yadsımamakla beraber, son dönemde yapılmış olan çalışmalarda Anadolu mahkemeleri hakkında merak edilen konunun, Osmanlıların imparatorluk genelinde bunu nasıl gerçekleştirdikleri ve bu düzeni nasıl yasal bir zemine oturttukları ile ilgili olduğunu vurgulamaktadır.

Yazara göre, mahkemeler ve tebaa arasındaki ilişki dış etkenlerden bağımsız olarak işlemektedir. Buna karşılık, Osmanlı hukuk tarihinin henüz bütün yönleriyle izah edilememiş olması bunu anlamada zorlanmamıza neden olmaktadır. Örneğin, Anadolu’daki tebaanın mahkemeyi nasıl gördükleri veya mahkemelerin yerel desteği arkalarına alabilmek için neler yaptıkları meçhuldür. Bunun gibi, yerel mahkemelerin farklı toplumsal sınıf ve gruplar arasındaki güç dengesini nasıl şekillendirdikleri veya bu dengeyi kendi karar ve muamelelerine nasıl yansıttıkları da bilinmemektedir. Ergene burada, sadece mahkemelerin yerel dinamikleri etkilemediklerini, aynı zamanda bu dengelerden kendilerinin de etkilendiğini ifade ederek konuya farklı bir pencere açmaktadır. Buradan hareketle de, kitabının temel hedeflerinden birini, literatürde de eksikliğini belirttiği “mahkemeler ve işlevlerinin tarihsel ve bağlam temelli (context-based) yapısını ortaya koymak” şeklinde belirlemektedir. Diğer taraftan, Anadolu’daki toplumsal düzenin korunması

3 Boğaç Alaeddin Ergene, “Local Court, Community and Justice in the Seventeenth- and Eighteenth- Century Ottoman Empire” (doktora tezi), The Ohio State University, 2001.

ve merkezi yönetimin olumlu algılanmasında taşra mahkemelerinin önemli rolleri olduğunu öne süren Karen Barkey, Huri İslamoğlu-İnan, Haim Gerber gibi araştırmacıların bu görüşlerini tarihsel bir gözlem olmaktan öte mantıksal bir çıkarım şeklinde tanımlamaktadır. Bu yazarların Anadolu mahkemelerinin dağıttıkları adalette toplumu nasıl memnun ettiklerini, aynı zamanda bu memnuniyetin sürekli bir halk desteği ürettiğini ispat etmedikçe söz konusu yargılarının mantıksal bir çıkarım olmaktan öteye gidemeyeceğini iddia etmektedir (s. 2-3). Böylece tez-kitabında ortaya koyacağı argümanlarının çerçevesi de aşağı yukarı belirlenmiş olmaktadır.

Ergene'nin çalışmasının ana kaynaklarının bir bölümünü 17 ve 18. yy Çankırı ve Kastamonu sicilleri teşkil etmektedir. Ergene bu yüzyılları rastgele seçmediğini, en az çalışılmış dönemler olmasından dolayı bilinçli olarak böyle bir tercihte bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca kitabının Osmanlı hukuk tarihi için öncü bir çalışma olduğu kadar, Osmanlı Anadolu'sunun sosyal, siyasi ve ekonomik tarihi açısından bir boşluğu dolduracağını ummaktadır (s. 4). Diğer taraftan kitabının, zayıf halkın sıklıkla karşılaştığı kötü muameleye karşılık olarak, Osmanlı taşra mahkemelerinin güvenli bir yol açtığı şeklindeki yaygın faraziye (common assumption) karşı bir itiraz, bir meydan okuma olduğunu vurgular. Yazara göre artık, Osmanlı mahkemelerinin şimdiye kadar zannedildiği gibi sosyo-ekonomik ve politik olaylardan bağımsız olmayabileceklerinin kabul edilmesi gerekmektedir (s. 6).

Ergene tezini ortaya koyabilmek için yaklaşık 5000 kaydı ihtiva eden 13'ü Çankırı, 12'si de Kastamonu'ya ait toplam 25 kadı sicilini incelediğini ifade etmektedir (s. 7).

“Two Sub-Provinces, Two Towns, Two Courts” başlığını taşıyan ikinci bölüm Çankırı ve Kastamonu'nun tarihi arka planına, stratejik açıdan konumlarına, buralarda yetiştirilen ürünlere, çıkarılan madenlere ve ekonomik faaliyetlerine ışık tutmaktadır (s. 9-16 vd.). Ayrıca, 17 ve 18. yy'da bu iki sancaktaki avarız hane kayıtlarından yola çıkarak gerçek hane sayısı ve nüfus üzerine çıkarımlarda bulunmaktadır (s. 17-21). Yazar her ne kadar araştırdığı iki merkez üzerine sosyo-ekonomik açıdan tespitler yapıyorsa da, elindeki 25 defterin Çankırı ve Kastamonu'daki ilişkilerin ve İmparatorluk genelinde vilâyet sisteminin geçirdiği yapısal dönüşümü yansıtmak açısından çok yeterli olmadığını söylemektedir (s. 21). Buradan hareketle, taşrada gücü elinde bulunduran yerel unsurların ve desentralizasyonun ortaya çıkış sürecinin varlığına işaret eden literatürü teyid eden bazı kayıtların ayanların varlığını tescil ettiğini ve bu kimselerin her iki bölgede

de (Çankırı ve Kastamonu) hukuki, iktisadi ve idari meselelerde etkin olduklarını ifade etmektedir (s. 21-22). Ergene, ayanların cemiyetleri (communities) adına mahkemede söz sahibi olmaları ve vergi toplamadaki rolleri yanında mahkemelere şahitlik de yaptıklarına dikkat çekmektedir. Sicillerde, eşkıyalık, asayiş, İstanbul'a göç gibi sık rastlanan kayıtların varlığına da işaret etmektedir (s. 22-23).

“The Courts of Çankırı and Kastamonu” başlığı altında iki mahkeme anlatılmaktadır⁴ (s. 23). Burada “bütün kadılar tam bir otorite sahibiydiler” diyen Jennings’in, kadınların otoritelerini sınırlandıran toplumsal dinamikleri gözardı ettiğini söylemektedir (s. 24). Bu bakımdan Ergene, literatürdeki bilgilerin tersine bir argümanı, çok sayıda olduğunu söylediği belge örneklerine (abundant evidence) istinaden ileri sürmektedir. Şöyle ki, Ergene’ye göre 17 ve 18. yy’da belli zümre ve gruplarla sıkı bağ kurabilme kabiliyetleri kadınların hukuki ve idari açıdan başarılı bir kariyer sağlayabilmeleri için temel şarttı (s. 25). Ayrıca, “kadınların görev yaptıkları bölgelerde sosyal muhitlerle kaynaşmalarını engellemek amacı ile uygulandığı düşünülen rotasyon politikasının (kadınlık görevlerinin belli sürelerle sınırlı olması ve kadınların yer değiştirmesi), aslında kadınların bu tür ilişkilere meyillerinin bir işareti olarak görülebileceğini” ifade etmektedir. Buna ilaveten, söz konusu politikanın da düzgün işlemediğini açıklarken Çankırı Toht kadısının burada 15 yıldan fazla kalmış olmasını örnek olarak vermektedir (s. 25).⁵ Ancak burada sormak gerekir ki, sistemin düzgün çalışmadığını açıklamak için tek bir örnek yeterli midir, bu kadı ile ilgili olarak özel bir durum söz konusu mudur? Buna karşılık, Ergene’nin kadınların rotasyonu bağlamında ileri sürdüğü teze göre bu örnekteki kadının yozlaşmamış bir kişilik olduğuna hükmedebiliriz.

Ergene, kadı ile birlikte görev yapan kâtip ve naiplerin, hatta mahkeme şahitlerinin de yerel konularla çok ilgili olduklarını ve bunların, yerel kültür ve geleneklerle uyumlu olmak adına, güçlü bir ihtimalle kadıyı karar sürecinde etkilediklerini iddia etmektedir. Bu bağlamda, bu kimseler toplumsal hafızayı korumuş, hakim in yasal yetkinliğini tamamlamış ve toplum normlarının gücünü yasal düzlemde sağlama almışlardır (s. 25). Ergene’ye göre bu kimselerin hukuki meselelerin hallinde oynadıkları önemli rolleri bulunmasına rağmen mevcut literatürde bununla ilgili fazla bilgi yoktur. Diğer taraftan, başarılı kadınların maiyyetinde uzun yıllar görev yapabilmiş olan naip ve kâtiplerin durumunu ilginç bulmakta ve Kastamonu’da en

4 Çankırı’ya atanan kadının ismi kitapta Seniullah Efendi olarak verilmektedir, s. 23. Ancak isim Sunullah Efendi olmalıdır. Çankırı Şer’iyye Sicili (ÇŞS), 13, 14/31.

5 ÇŞS, 4, 13-52.

az 6 yıl görev yapmış olan Kâtip İbrahim'i ve İstanbul Mahmutpaşa mahkemesinde en az 40 yıl görev yapmış olan Fethullah Efendi'yi örnek vermektedir (s. 25-26).

Ergene, haklarında bilgi üretmeye çalıştığı kâtip ve naiplerin toplumsal statülerini belirleyebilmek amacıyla, tespit ettiği 3 naip ve 1 kâtibeye mercek tutmaktadır. Buna göre, naiplerin biri ayan, diğer üçü ile kâtip müderristir. Yazar bu dört örnekten hareketle, çalıştığı dönemde naip ve kâtiplerin genellikle sosyal ve ekonomik açıdan birbirleriyle aynı sınıftan olanlar arasından seçildiğini ileri sürmektedir (s. 26).

Öte yandan, mahkemelerin aleniliğini sağlayan, gerektiğinde bilgilerine başvurulmuş "şuhûdü'l-hâl"i de, karar alma sürecinde kadıyı etkileyen unsurlar arasında saymakta, şuhûdü'l-hâl ile ilgili bilgilerin yetersiz olduğu ve var olanların da birbirini desteklemediğini vurgulamaktadır (s. 28). Ergene, hemen her kadı sicili serisinde görülebilecek olan şahitlerin tanınmış kimseler ve saygın makamlarda bulunanlardan olmalarını, ayanların yargıya etkisi noktasında yaptığı kurguyu destekleyen bir durum olarak göstermektedir (s. 29-31).⁶ Halbuki, her mahkeme için ayrı şahitler bulunması veya bulundurulması, Ergene'nin bir nakısa olarak işaret ettiği söz konusu durumu normal kılmaktadır. Zira, güvenilirliği kabul edilmiş olan kimselerin mahkemelerde hazır bulunmaları, kararların objektifliğini ve herkesçe kabul edilir olmasını da sağlayan önemli bir araç olarak görülmelidir.

Kitabın üçüncü bölümü "A Comparative Analysis of the Operations of Çankırı and Kastamonu Courts" başlığını taşımaktadır. Yazar burada kadılar ve sicil kayıtları hakkında genel bilgiler vermekte, hükümlerin arka planını sorgulamaya çalışmaktadır (s. 32-33). Bu bağlamda Çankırı ve Kastamonu sicillerindeki kayıtların merkezden gönderilen yazışmalar ve mahkemede tutulan kayıtların sayı ve oranlarını vermekte, merkezden gönderilen emir ve beratları da kendi içinde konusal olarak sınıflandırmaktadır (s. 34-36). Buradan itibaren, kadı sicillerinde kayıtlı belgeler hakkında genel bilgiler vermektedir. Merkezden gelen emirler, icra olunan dava ve noterlik uygulamaları gibi muhtelif konular etrafında iki mahkemenin yapısı ve işleyişi, ilgilendikleri konular, hangi tür belgenin hangi

6 Ergene ve bazı başka yazarlar tarafından şuhûdü'l-hâl konusu üzerine ileri sürülen yorumlara karşı yapılan ve meselenin çerçevesini çizen bir çalışma için bk. Hülya Taş, "Osmanlı Kadı Mahkemesindeki "Şuhûdü'l-Hâl" Nasıl Değerlendirilebilir?", *bilig*, 44 (2008), s. 25-44; Osmanlı mahkemelerinde şahitlik ve şuhûdü'l-hâl kurumu hakkında daha kapsamlı ve doyurucu bir inceleme için bk. İsmail E. Erünsal, "Osmanlı Mahkemelerinde Şahitler: Şuhûdü'l-'Udûlden Şuhûdü'l-Hâle Geçiş," *Osmanlı Kültür Taribinin Bilinmeyenleri*, (İstanbul: Timaş, 2019), s. 95-149. Bu makalede B. Ergene'nin yanlışlarına da işaret olunmaktadır. İlgili kısımlar için bk. s. 118-121.

mahkemede daha yoğunlukta olduğu üzerinde durmaktadır (s. 36-42). Diğer taraftan, Kastamonu'da kadı tarafından düzenlenen belgelerin, Çankırı'da ise merkezden gelen emir ve benzeri belgelerin daha yoğun oluşu Ergene için önemli bir sorunsal olmalı ki, bunu açıklamaya çalışmakta ve Kastamonu nüfusunun nispi kalabalıklığını bir neden olarak zikretmektedir (s. 43).

Ergene, kadıların toplumsal konumu ve topluma olan etkisi üzerine "The Kadi As An Intermediary" başlığı ile bu bölümde bazı tahliller yapmaya çalışmış. Bu kapsamda, birkaç istisna dışında önceki tarihçilerin, kadıyı bir hukuk adamı olarak ele almış olduklarını buna karşılık, topluma etkisi ve toplumdaki imajı üzerinde durmadıklarını söylemektedir (s. 43-44).

Halkın, şehirdeki muhtelif görevlere atanabilmek için kadıların onaylarına muhtaç oldukları zira, kimin hangi göreve uygun olduğu veya olmadığını bildiren arzların hazırlanıp merkeze gönderilmesinin kadılar tarafından yürütüldüğü dikkate alındığında bu ilişkinin farklı boyutları olabileceğine de dikkat çekilmektedir (s. 46).

Kadıların fonksiyonları üzerinde duran Ergene, toplumun kadıları problem çözen, davalarına bakan bir yetkili gibi görmekten çok, kendi "resmî yazıcıları" olarak değerlendirdiklerini söylemektedir. Ve belli başlı meselelerin kadılar tarafından çözümlenmeyip, onlar aracılığıyla divana ilâm olunduğunu ifade etmekte ve bunun için de ortak ödenmesi gereken vergiyi, bundan muaf olduklarını ileri sürerek ödemek istemeyen bazı askerileri şikâyet eden halkın bu konuda ferman istemelerini örnek olarak göstermektedir (ÇŞS, 6, 105-177, s. 48).

Ergene, mahallelinin meselenin neden kadı tarafından çözümlenmesini istemediklerini soruştururken bu belgeyi de kitabındaki hipotezine dayanak yapmakta, elitlerin (askeri – kadı) kendi aralarındaki dayanışmaya dikkat çekerek ihtilaf-larda alt seviyedeki kimselerin söz konusu sınıf karşısında pek şansları olmadığı şeklinde yorumda bulunmaktadır (s. 48-49).

Ergene'nin zayıfların, fakirlerin, nüfuzlulara karşı hak arama çabasında kadıyı aracı olarak kullandıkları ve şikâyetlerini merkeze ilettikleri yargısı tamamıyla yanlıştır. Zira, Osmanlı yönetim sistematığı açısından payitaht İstanbul da dahil olmak üzere bütün kadılıklar aynı usullere tabiydi. Böylesi dilekçe (arzıhal) örnekleri ve şikâyetler Çankırı ve Kastamonu gibi sadece taşraya mahsus olmayıp bütün mahkeme sicillerinde çokça örneği mevcuttur. Zaten, tebaanın divana başvuru, şikâyet hakkından dolayı 17. yüzyıl itibariyle halkın arzıhalleri çerçevesinde kadı sicillerine ilâmlar/maruzlar kaydedilmeye başlamış, 18. yy'ın ilk yarısında

da bu tür belgeler müstakil ilâm sicillerini ortaya çıkarmıştır. Ergene burada bir şeyi daha atlamaktadır. Kadının müdahil olmaktan imtina ettiği veya etmek istediği nüfuzlularla ilgili davalarda şikâyet her ne kadar merkeze iletilmiş olursa olsun çözüm mercii yine kadının kendisi olmaktadır. Nitekim, merkeze giden bütün şikâyetler bölgedeki ilgili kadıya inceleme, araştırma ve alınan kararı tenfiz emri olarak dönmekteydi. Bu durumda aynı kadı 'çekindiği, bulaşmak istemediği' gruplar aleyhine hareket etmek zorunda kalıyordu ve bu, hukuk sistemi içinde başka alternatifi bulunmayan döngüsel ve zincirleme bir süreçti. Bu bağlamda bir kadı, ferdi olarak bir davaya karışmak veya karar almak istemese bile o dava merkezden dönüp yine kendisini bulacaktı. Aksi durumda, o kadının da inceleme konusu olması kaçınılmaz hale gelirdi.

Yazar, burada halkın neden kendi meselelerini kadıya arz etmekten çok merkeze yazdıklarını ve çözümü oradan beklediklerini sorgulamaktadır. Sancak merkezine veya İstanbul'a iletilen şikâyetlerin önemli bir kısmı, kanunsuz veya aşırı vergi yüklemeye gibi hukuksuzluklar ve şiddet ile ilgiliydi (s. 50-51). Ergene, bunun gibi doksandandan fazla kayıt bulduğunu ve merkezi otorite veya beylerbeyi (governor-general) tarafından defaatle bu tür şikâyetleri ve hukuki süreçleri denetlemesi için müfettiş gönderildiğini söylemektedir (s. 51). Bununla birlikte, askeriden olup halka zararı dokunan kimselerin de şikâyetler sonucunda gerekli muameleye tabi tutulduklarını da ilave etmektedir (s. 51). Fakat Ergene, kadıların halk tarafından şikâyet edilen alt makamlardaki yerel yöneticilerle ilgili hususlarda merkeze arz göndermeye istekli olduklarını, daha yüksek makamlardaki kişilerle ilgili olarak, birkaç örnek dışında (s. 53, dp. 26), aynı tavrı sergilemediklerini söylemekte ve böyle davranmalarında korkunun bir yeri olup olmadığını da sormaktadır.

Ergene, halkın divana ilettikleri arzıhalleri hakkında da "Çankırı ve Kastamonu sakinleri yüksek rütbeli asker-yöneticileri hakkında genellikle kadıların yardımına başvurmaksızın merkeze arzıhal göndermişlerdir." (s. 54) demektedir. Halbuki, tebaanın divana doğrudan başvurma hakları vardı ve bunun için kadıları aracı kılmazlardı. Ayrıca, yüksek rütbeli devlet görevlileri hakkında şikâyet içeren iki sicil kaydını yetersiz bulmaktadır.⁷ Oysa bu belgeler arz olmayıp biri mürâsele,⁸ diğeri ise fermanıdır.⁹ Öyle olsa bile, başka konularda tek belgeyi referans alabilen yazar, bu iki belgeyi değerlendirirken tam tersi bir tavır sergileyerek kitabındaki

7 "There are only two complaints against a governor or lieutenant governor drafted in the court", s. 53, dn. 26.

8 Kastamonu Şer'iyye Sicili (KŞS), 3, 57-125.

9 KŞS, 36, 191-126.

hakim paradigmayı sarsmak istememektedir. Bu da Ergene'nin hipotezini temellendirebilmek için takip ettiği sorunlu metodolojisine dair bir ipucu olarak değerlendirilebilir.

Diğer taraftan yazar, yüksek rütbeli askerilerin mahkeme görevlilerinin gözünü korkutmuş veya onları baskı altına almış olabileceklerini de dile getirerek, başka bir etkenin varlığına dikkati çekmekte (s. 53-54) ve bunun için de Çankırı sicilinde yer alan bir belgeyi örnek vermektedir (s. 54). Halbuki belgeye yakından bakıldığında burada ismi geçen sancakbeyi İsmail Paşa'nın Çankırı mahkemesi üyelerini korkutmuş olduğuna dair en ufak bir ipucuna dahi rastlanmaz. Buna karşılık olayın, çocuğu öldürülen bir kadı ile katiller, ki bunların katil oldukları şer'î mahkeme tarafından ispatlanmış, ve bu katilleri koruyan bir paşa arasında cereyan ettiği görülür. Diğer taraftan, Ergene'nin odak noktası olan hukuk sistemi ile alakalı olan tarafına bakıldığında ise, devlet erkinin olayı en ince ayrıntısına kadar sorguladığı ve hukuksuzlukları ortaya çıkardığı, buna göre de gereğinin yapılmasını kendi denetiminde ilgili mahkemeye havale ettiği, şayet istenilen yapılamazsa konunun merkeze yönlendirilmesini istediği açık olarak görülecektir.

Belgenin tam özeti şöyledir: 1712 tarihli söz konusu belgeye göre, Korgun'da ikamet eden Kadı Osman'ın¹⁰ bir oğlu birkaç kişi tarafından öldürülür. Ve daha sonra katillerle aile arasında kan diyeti anlaşmasına varılır. Kadı Osman dava sırasında başka bir diyarda bulunduğundan onun hissesi davalılar üzerinde kalır. Kadı Osman gelip hissesini talep ettiğinde katiller olayı Çankırı sancağı mutasarrıfı İsmail Paşa'ya aktarır ve o da "cebr ve kerh" ile tarafları 100 kuruşa bedel-i sulh ile anlaştırır. Daha sonra katillerden biri "sen bizden iki def'a diyet aldın" diyerek Kadı Osman'ı İsmail Paşa'ya şikâyet eder. Ve o da kadıyı hapsedtikten ve 550 kuruşuna da el koyduktan sonra, diyetten kalan alacaklarını tahsil ettiğini ikrar etmeden kendisini bırakmayacağını kadıya söyler. Kadı Osman böylece sekiz ay tutuklu kaldıktan sonra, söyleneni kerhen yapar ve serbest kalır. Kadının durumu böylece İstanbul'a arz etmesi üzerine kazasker huzurunda taraflar dinlenir ve Kadı Osman haklı bulunur. Haklarının iadesi için de gönderilen mübaşir ile gereğinin yapılması için Çankırı kadısına emir yazılır. Eğer gereken yapılamazsa, davanın Divan-ı Hümâyun'a havalesi istenir.¹¹

10 Belgede kuzâttan olduğu belirtilen Osman Efendi'nin halihazırda aktif bir görevde olup olmadığına dair bir bilgi yoktur.

11 ÇŞS, 6, 116-192.

Ergene, buradan yola çıkarak ve Başbakanlık Arşivi'nde gördüğü bazı belgelere atıf yaparak, mahkeme görevlileri ve özellikle kadı ile askeri-yönetici sınıf arasında tehdit ve şiddetin 19. yüzyıl öncesinde pek de ender görülen bir vaka türü olmadığını, kendine göre yorumladığı bu tek örnek üzerinden iddia etmektedir (s. 54).

Bölümün sonuç kısmında Ergene, kadıların çok çeşitli görevleri olmasına karşılık, toplum tarafından nasıl algılandıklarına dair bir şey söylenebilmesinin zor olduğunu, fakat bunun da daha çok mahkemenin genel karakteri ile ilgisi bulunduğunu ifade etmektedir. Kadıların aracı olarak rollerini de sonuç cümleleri ile özetlemeye çalışan Ergene, halkın talep ve şikâyetlerini merkeze bildirmek gibi bir görevleri de bulunan, kadı ve mahkemelerin sosyal ve siyasi etkileri incelenirken bu özelliklerinin de dikkate alınması gerektiğini söylemektedir.

Ancak, verilen bu bilgi ve yapılan değerlendirme yanıltıcıdır. Yazarı, fermanlarda dava konusu kişilerin arzıhallerine yapılan atıflar ve kadılardan konuyu inceleyip merkeze bildirmelerinin istenmesi yanıltıcı olmalıdır. Oysaki diplomatik usul gereği bu tip fermanlar hep reayanın arzıhallerine istinad eder. Ayrıca, tebaa Divan'a doğrudan başvurabilmekle birlikte kadıların tebaa ile merkez arasında aracılık yapma görevleri nadiren aşağıdan yukarı fakat, çoğunlukla yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşmekteydi. Yani, tebaanın divana başvurması üzerine ilgili kadıya gerekli emir yazılır ve prosedür böylece devam ederdi. Aksi halde, kadılık kurumuna sorumluluğu olan fakat yetkisi bulunmayan bir konum tayin edilmiş olacaktır.

Diğer taraftan, birbirinden farklı statüye sahip iki tarafın bulunduğu ve kadının tarafsız kalmasının zor olduğu davaları merkeze bildirerek sosyal ve siyasi konumunu muhafaza etmiş olduğunu söylemektedir (s. 55-56). Yazarın bu yorumu da oldukça sorunludur. Zira, İstanbul'daki mahkemeler de dahil olmak üzere 16. yy sonlarından itibaren kadı sicillerinde arz, maruz ve ilâm türünde, ki bunlar mahkemelerin sadece aracılık rolü üstlendikleri, ilgili dava dolayısıyla özel olarak yetkilendirildikleri davaların kayıtlarıdır, binlerce örnek mevcuttur.¹² Hatta 18. yy'da tutulmaya başlayan yüzlerce müstakil ilâm sicili vardır.

12 Nitekim yapılan tespite göre Üsküdar kadısının merkeze sunduğu arzlar idârî ve mâlî konulara inhisar etmekteydi ve Üsküdar kadısı yargı yetkisi dahilindeki meselelerde Dîvân'a hiçbir arzda bulunmamıştı, bk. Ekrem Tak, Bilgin Aydın, *Arz, Marûz, İlâm: Osmanlı Diplomatasında Belge Formlarının Değişimi Üzerine Bir İnceleme*, (İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi Yayınları, 2018), s. 14.

Dördüncü bölüm mahkemelerin yargısal yönüne ışık tutmayı amaçlayan “Litigants, Litigations, and Resolutions: A Statistical Analysis” başlığını taşımaktadır (s. 57). Buna göre, davalar toprak, borç, miras, hırsızlık, gasp, evlenme gibi başlıklar altında sınıflandırılmış sayısal ve oransal değerleri verilmiştir (s. 58). Özellikle Çankırı sicillerinde taraflar arasındaki hukuki anlaşmazlıkların çok az olduğu, daha çok vergi, vakıf konuları ile merkezden gelen emirlerin yer aldığı ifade edilmekte, ayrıca defterler arasında kronolojik boşluklar bulunduğu ve bununla ilgili olarak da eksik defterler olabileceği belirtilmektedir (s. 59-61). Bununla birlikte, Çankırı’da yargısal açıdan bir değişim yaşanmış, kayıt tutma usullerinin farklılaşmış olabileceği gibi yorumlar getirilmektedir (s. 61-62).

“Courts, Clients, and ‘Justice’” alt başlığında mahkemelerin işleyişi, alınan dava sonuçlarına dikkat çekileceği belirtildikten sonra, mahkemeler ve işleyişlerinin halk tarafından nasıl algılandığının yorumlanacağı ifade edilmektedir (s. 62). Burada Çankırı ve Kastamonu sicillerinde yer alan kayıtlar konuları, tarafların köylü-kasabalı olmaları, davaların kimin lehine sonuçlandığı gibi farklı açılardan bir tasnife tabi tutulmuştur (s. 62-64). Davalarda şahitlik, belge ibrazı, fetva, ikrar ve itiraf gibi hangi delillendirme aracına başvurulduğuna göre de bir değerlendirme yapılmıştır. Özellikle iki seyyahın şahitlik kurumunun güvenilirliği üzerine olan gözlemleri nakledilir ve buradan hareketle okuyucunun zihninde mahkemelerin şaibeli olduğu izlenimi uyandırılmaya çalışılır (64-66).

“Balance of Power in the Court” başlıklı diğer bir alt başlıktaysa, mahkemeye başvuranların bey, paşa, hoca, şeyh gibi unvanlarına göre sınıfları, sosyal ve ekonomik statüleri, hangi sınıfların (köylü, kasabalı) mahkemeye daha çok başvurdukları gibi farklılıklar belirlenmeye çalışılır (s. 66-70). Bu farklılıklardan en dikkat çeken ise, aynı sınıftan olanların genellikle birbirleri ile davalastıkları, farklı statüdeki kimselerin nadiren karşı karşıya geldikleri üzerine yapılan yorumlardır. Çok ilginç noktalara varan bu yorumlardan bir tanesi şöyledir, “ulema ve askeri unvana sahip olanlar ile ayanların mahkeme üzerinde etkileri vardı. Bundan dolayı da sıradan halk (reaya), onlarla ilgili şikâyetlerini kadıya getirmekten vazgeçmiş olabilir”. Diğer bir yorum da şöyledir: “İleri gelen kimseler, sıradan insanlarla olan meselelerini kamuya açık olan mahkemelerde çözmekten imtina etmiş olabilirler”. Bu son cümleyi destekleyeceği düşüncesiyle de, ileri gelen kimselerin kendilerinden daha alt sınıftakiler tarafından dava edilmeleri halinde de, hemen her zaman mahkemeye kendilerinin gelmeyerek vekil gönderdiklerini söylemektedir (s. 71). Ancak vekil gönderme, Osmanlı mahkemelerinde çok sık görülen bir durum olduğundan Ergene’nin bu görüşünün kabul edilmesi mümkün değildir.

Ergene, davacı ve davalı tarafların statüleri ile mahkemelerin sonuçları üzerinde de oransal değerler üzerinden birtakım tespitler yapmaktadır. Örneğin, mahalle sakinleri gibi topluluk halinde açılan davaların, karşı taraf ne kadar yüksek rütbeli olursa olsun, çoğu zaman davacı lehine sonuçlandığını söylemektedir (s. 72-73). Kentli ve köylüler arasındaki davalarda kazanma oranlarını da mahkemeler üzerindeki etkiyi ölçmek bakımından öne çıkarmakta ve Kastamonu'da kentli veya köylü olsun davayı açan tarafın çoğunlukla kazandığını vurgulamaktadır. Kentliler, açtıkları 33 davanın 22'sini (%67); köylüler açtıkları 40 davanın 24'ünü (%60) kazanmışlardır. Çankırı'da da benzer bir durumun olduğunu söylemektedir. Fakat Çankırı'daki rakamlara bakıldığında veriler oldukça düşüktür. Kentliler açtıkları 5 davanın 3'ünü; köylüler açtıkları 6 davanın tamamını kazanmışlardır (s. 73). Ergene bu son verilerin, kentlilerin lehine olan gücün dengesi ve bunun mahkemelere olan etkisi üzerine taşıdığı kuşkularını boşa çıkarmadığını düşünmektedir (s. 72-73). Bunu da, ileri gelen kentlilere karşı açılmış olan davaların tamamının köylüler tarafından bireysel olarak değil de grup halinde (en masse) açılmış olmasına bağlamaktadır (s. 73).¹³

Bölümün sonuç kısmında Ergene, istatistiki veri ve tespitlerinin, yerel elitlerin, mahkemelerin genel müşterileri (common clients) karşısındaki üstün konumuna işaret ettiğini söylemektedir. Davacıların %43'lük kısmının genel nüfusa oranının ancak %10 olmasına da bir mesele olarak bakmaktadır (s. 73-74). Ayrıca, mahkemelerdeki güç dengesinin orantısızlığı ile yerel elitlerin mahkemeye başvurma sıklığı arasında da bir ilişki olduğunu düşünmektedir (s. 74). Kastamonu'daki davalarda genel olarak bir denge bulunduğunu, Çankırı'da ise genellikle fakir ve zayıf halkın aleyhine işleyen, taraflı bir sistem olduğunu vurgulamaktadır. Buradan hareketle şöyle bir sorunun sorulabileceğini de ifade etmektedir: Çankırı mahkemesinin, kararlarındaki söz konusu açık yanlı tutumu nedeniyle çoğu davacı ve davalı nezdindeki cazibesini yitirmiş olabilir mi?" (s. 75). Devamında da şöyle söylemektedir: "Eğer Çankırı sicillerindeki kayıtlar mahkemenin elit zümreler lehine taraflı oluşunu doğru şekilde yansıtıyorsa, sosyal statüden yoksun ve fakir olan insanların meselelerini çözmek için mahkemeyi kullanmadaki mütereddit durumlarının nedeni anlaşılabilir. Ayrıca, hasımları mahkemeye gitmek üzere bu

13 Karen Barkey ise "mahkemeye getirilen meseleler, ya köylülerin kendi aralarındaki ya da köylülerle yerel görevliler arasındaki sürtüşmelerle ilgili bireysel şikâyetlere dayanıyordu. Pek az davada iki ya da üçten fazla köylü bir arada hareket ediyordu." demektedir. Bk. Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Târzı Devlet Merkezileşmesi*, çev. Zeynep Altok (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1999), s. 108.

kimselere gözdağı verdiklerinde onlar da meselelerini mahkeme dışında daha az resmi niteliği olan mekanizmalar yoluyla çözmek istemiş olabilirler.” (s. 75).

Bu yorumla beklenenin ne olduğu çok iyi anlaşılmıyor. Adalet sisteminin düzgün işlediğinin ispatı için köylü ve fakirlerin açtıkları bütün davaları kazanmaları mı gerekiyor? Peki, o zaman da şöyle bir yorumda mı bulunulacaktı; askeriler, ayanlar ve ileri gelen kimseler ile hukuk otoritesi arasında bir anlaşmazlık ve çekişme var ve kadılar her fırsatta onların aleyhine karar vermekteler. Düz mantık ile varılan bu sonuç, ne derece tutarlı ve anlamlı olabilirdi ki? Bu nokta muvâcchesinde B. Ergene'nin ortaya attığı varsayımları, özellikle mahkeme dışı çözüm arayışları savı, somut kanıtlarla desteklenmediği müddetçe ancak birer varsayım olarak kabul edilebilir.

“Costs of Court Usage” başlığını taşıyan dördüncü bölümde mahkeme giderleri üzerine literatürün bir şey sunmaması nedeniyle tespitler yapılmaya çalışılmış. Sicillerde evlenme, boşanma, tereke gibi kayıtlardan ne kadar ücret alındığına dair bilgi bulunmamasına rağmen, Çankırı ve Kastamonu sicilleri bu konuda önemli bilgiler sunmaktadır (s. 76).

Tespitlerini içeren tabloya göre, iki asırlık periyotta herhangi bir değişme görülmediğini vurgulayan Ergene, buna ilave olarak 18. yy'da mahkemeler hakkındaki şikâyetlerin çoğunun yüksek harçlardan ve kanunsuz gelir sağlamalardan (revenue extract) dolayı olduğunu söylemektedir (s. 78).

Kadılar devlete ait vergi gelirlerinin kaydedilip toplanmasına nezaret etmekten de gelir sağlardı. Ergene'ye göre, bu gelirler sabit değildi ve alacakları miktar yapacakları anlaşmaya bağlıydı. Bu konuda doğrudan bir kanıtı olmasa da, aynı miktardaki bir vergi kaydı için farklı kadınların farklı miktarda ücret almış olmalarını örnek göstermektedir (s. 82). Ayrıca, başka ücretlerle ilgili elinde bulunan az miktardaki bazı kayıtlardan da kanunen belirlenmiş olan ücretlerden çok daha fazlasını almış olabileceklerini belirtmektedir (s. 83).

Terekelerden alınan vergilerle ilgili olarak da Çankırı ve Kastamonu sicillerindeki veriler hakkında tablolar oluşturmuş ve toplam tereke değeri, kayıt harcı ve mahkeme harcı olarak üç sütunda yansıttığı miktarların resmi tarifelerde belirtildenden daha yüksek olduğunu söylemektedir. Genel ortalamanın %3,4 olduğunu, bununla birlikte bazı kayıtlarda bu oranın %7 ve %7,5'a kadar çıktığını ifade etmektedir. Bu sonuçlar da açık olarak, Çankırı ve Kastamonu'da genel harç kullarının gözetilmediğini göstermektedir (s. 84-94). Diğer taraftan, incelediği 1684-1743 tarihleri arasındaki altmış yılda %12'lik bir tereke harcı artışı olduğunu

söylemektedir (s. 89). Bu artışın sorgulandığı bölümün sonuç kısmında neden olarak eflasyonu göstermektedir. Ayrıca, 17 ve 18. yy'da sınırlı sayıdaki dinî, ilmi ve yargısal görevler için yaşanan rekabet ve bu görevlerdeki sürenin kısa olmasının kadıları yüksek harç tahsiline ittiğini öne sürmektedir (s. 97-98).

“Rich and Poor in the Courts of Çankırı and Kastamonu” alt başlığı içinde iki mahkemenin kayıtları arasında yer alan terekeler net rakamlar üzerinden incelenmiş. Ve bu terekelerde özellikle mahkeme harçları ve vergilere dikkat çekilmiş. Başlığa yapılan vurgudan da anlaşılacağı üzere, serveti az olanlarla çok olanlardan alınan mahkeme harçları arasında orantısızlık bulunduğu belirtilmektedir (s. 90-94). Diğer taraftan, mahkeme harçlarının yüksek olması nedeniyle yalnızca fakir halkın değil, durumu iyi olanların da miras meselelerini gayriresmi yollarla veya bazı araçlar marifetiyle çözdüğünü ve mahkemeyi devreden çıkarma yoluna gitmiş olabileceklerini ileri sürmektedir (s. 97).

Ergene bölüm sonunun son önermesi olarak fakirlerin zenginlerden daha fazla tereke harcı ödediğini özellikle vurgulamaktadır. Ve bu “ayrımcılığın” (discrimination) bütün mahkemelere genellenebilmesi halinde, fakirlerin mahkemeye başvurularının zenginlerin yaptığı kadar düzenli ve sık olduğunu beklemenin saflık olacağını ve dolayısıyla da kadı sicillerinin Osmanlı toplumundaki fakirlerin tarihini “aşağıdan” (from below) yazmak için kullanılmasının önündeki en büyük engeli teşkil ettiği noktasına kadar vardırırmaktadır (s. 98). Yani ‘harçların yüksek olması veya zengin ve nüfuzlu kimselerin kadılar tarafından korunması gibi nedenlerle mahkemeden kaçan, derdini kadıya anlatamayan, haliyle devletin bizatihi kendisinden kaynaklanan ve bizce bilinemeyen sorunları olan bir toplumun tarihini yazmak, vakaları tam yansıtmaması nedeniyle sağlamlığı şüpheli olan kadı sicilleri ile mümkün değildir’ diyerek, çok iddialı bir görüş ortaya atmış olmaktadır. Bu görüşleri bir tarafa, bütün tezlerini dayandırdığı kadıların fakirlere zulmettiği, terekelerde görülen yüksek vergilerin de bunun ispatı olduğu savına biraz yakından bakalım.

Ergene'nin referans verdiği kayıtlara bakıldığında yukarıda aktarılan saptmalarının ne yazık ki gerçeği yansıtmadığı görülür. Ergene'nin değerlendirmeye aldığı 13 sicilden (12 Kastamonu, 1 Çankırı) sadece 3 tanesi (Çankırı ve Kastamonu) incelenmiş ve önemli maddi hatalara tesadüf edilmiştir. Ergene'nin verdiği rakamlar ile karşılaştırması yapılan kayıtlara ait tablo şöyledir:

Sicil - sayfa/hüküm no	Yekün -guruş g. / akçe a. / para p. / zolota z. ¹⁴ - (aslında)	Yekin (Ergene'de)	Kadı'ya giden harç (aslında)		Diğer masraflar (hizari-yye, haydiyye, karbiyye, da) çukadariyye - aslında)		Masraf toplamı (aslında)		Kadı'ya giden harç ve diğer masraflar toplamı (Ergene'de)		Ergene'nin Yanlıları ve Açıklama
			Meblag	%	Meblag	%	Meblag	%	Meblag	%	
KSS 36 - 26/24	289 g.	289 g.	4 g. + 1 z.	1,64	210 p.	1,81	10 g.	3,46	14,5 g.	5	Toplam masraf hesaplaması çok farklı ve yanlış.
KSS 38 - 26/25	1027 g. + 15 p.	990 g.	30 g.	2,92	6 g. + 35 p.	0,66	36 g. + 35 p.	3,58	36 g.	3,63	I- Bu bir tereddüt değildir. Vasiyet vefat eden bir yetimine yeni bir vasi ve nazır tayinini, akabinde yetimin alacaklarının tahsilini ve bütün varlığını bu vasiyetini konusuna dairdir: "vasiy-i mezbûr Mustafa'ya teslim olunan nükud ve zimem ve eşyası defter" ¹⁵
KSS 38 - 26/24	76 g.	44 g. [Belgede 44 g. + 5 p.]	2 g.	2,6	2,5 g. + 15 p.	3,78	4,875 g.	6,4	4 g.	9,1	II- Ergene tarafından, toplan para yetine masraf çıkıktan sonra kalan meblağ dilkate alınmış.
KSS 38 - 29/31	419 g.	370 g. [Belgede 380 g.]	10,5 g.	2,5	3 g. + 55 p.	0,92	14,375 g.	3,43	14 g.	3,78	III- Kadimin burada tahsil ettiği harç ise değil olarak tereddütlerinden farklı olarak "Bin yirmi yedi gurusun resnâ tahsil ve tashih" ismiyle kaydedilmiştir.
KSS 38 - 28/29	82 g. + 90 a.	69 g.	2 g.	2,4	30 p.	0,9	2 g. + 30 p.	3,3	3 g.	4,34	Masraflar çıkıktan sonra kalan meblağ Cem'an Yekün kabul edilmiş
KSS 38 - 33/27	564 g. + 10 p.	500,5 g.	14 g.	2,48	4 p. + 30 p.	0,84	18 g. + 30 p.	3,32	17,5 g.	3,29	Masraflar çıkıktan sonra kalan meblağ Cem'an Yekün kabul edilmiş
KSS 38 - 41-47/52	485 g. + 36 p.	379 g.	12 g.	2,46	8 g.	1,64	18 g.	3,70	17 g.	4,48	Masraflar çıkıktan sonra kalan meblağ Cem'an Yekün kabul edilmiş
KSS 38 - 42-44/54	6542 g.	6144 g.	160 g.	2,44	58 g.	0,88	218 g.	3,33	185,5	3,019	Masraflar çıkıktan sonra kalan meblağ Cem'an Yekün kabul edilmiş
KSS 38 - 81-82/129	2000 g.	1292 g.	50 g.	2,5	14 g.	0,7	64 g.	3,2	60 g.	4,64	Masraflar çıkıktan sonra kalan meblağ Cem'an Yekün kabul edilmiş
ÇŞŞ 6 - 92-93/157	90780 a.	90780 a.	1200 a.	1,32	540	0,6	1740	1,9	1980	2,18	Doğru veriler alınmamış. 240 akçelik "hara-i buccet-i vesaiyer" de toplama dahil edilmiş.
ÇŞŞ 6 - 99/168	18500 a.	18500 a.	380 a.	2,05	220	1,18	500 a.	2,7	500 a.	2,7	Yok
ÇŞŞ 6 - 102	6990 a.	6990 a.	120	1,7	60	0,85	180 a.	2,57	180 a.	2,57	Yok
ÇŞŞ 6 - 124/208	72240 a.	63750 a. [63570 a. olmalı]	1200	1,66	240	1,99	1440 a.	1,99	1320 a.	2,07	Masraflar çıkıktan sonra kalan meblağ Cem'an Yekün kabul edilmiş

14 Para kurları 1717 yılı itibarıyla şöyledir: 1 gurus = 120 akçe, 40 para; 1 zolota = 90 akçe = 0,75 gurus, 30 para. Bk. Halil Sahillioğlu, "Esed",

Tünkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), 1995, XI, 369.

15 Medine-i Kastamonu mahallâtından Atabey Gazi mahallesi sükkânından iken bundan akdem vefat eden el-Hâc Mehmed'in sulbî sağır oğlu Abdullah'ın babası müteveffâ-yı mezbûrdan intikâl eden mâl-ı mevzûsunu zabt ve hüfza bâ-hüccet-i şer'iyye manşûbe vasiyyesi vâlidesi Âişe bt. Mehmed nâm hâturn müteveffiyeye olup sağır-ı mezbûrun mâl-ı mevzûsunu zabt ve hüfza li-ümm er karındaşı Mustafa b. Hüseyin kibel-i şer'-i enverden müceddeden vâsi, Bakırcı el-Hâc Ahmed nazır nasb olunmağın sağır-ı mezbûrun mâl-ı mevzûsu tafahhus veecessüs ve tashih olunup vasiyy-i mezbûr Mustafa'ya teslim olunan nükud ve zimem ve eşyası defteridir ki ber-vech-i âti zikr olunur. Hurrire fil-ıyevmi'l-hâmis min şehri Cemâziyelevvel li-sene isnâ ve hamsîn ve mi'e ve elf. KŞS, 38 - 26/25. Belgenin orijinali için bk. EK.

Tabloda görülen kayıtların, tereke olmayan biri hariç olmak üzere, ortalama değerleri şöyledir:

Mahkeme	Kadı harcı %	Diğer harçlar %	Toplam harç %
<i>Çankırı</i>	1,6	1,15	2,75
<i>Kastamonu</i>	2,74	1,43	4,17

Verilerin Değerlendirilmesi

Tabloda da görüleceği üzere, B. Ergene’nin ortaya koyduğu veriler öncelikle sıhhat bakımından sorunludur. Büyük bir titizlik ile işlenmesi gereken çok önemli bir mesele, metod ve teknik incelik noksanlığından dolayı çok çarpık bir düzeyde ele alınmış görünmekte ve analiz noktasında da tabir-i âmiyâne ile “fakir edebiyatı” denilebilecek basit yorumlamalara indirgenmektedir. Zira, fakirlerden daha çok vergi alındığı, hatta fakirlerin ezilmesinin salt terekelerden alınan yüksek vergilerle irtibatlı olmadığı bütün yargılama süreçleri için geçerli olduğu savları kitabın leitmotivi gibidir adeta. Böylesine iddialı savlar üretirken kayıtların sağlamlığı, delillerin geçerli oluşu dolayısıyla söylenenin sabitliği (ayaklarının yere basması) çok büyük önem taşımaktadır. Ancak, B. Ergene’nin argümanlarını dayandırdığı kayıtlar bu maksada hizmet edecek vasıflardan yoksundur.

Tabloda da açıklandığı gibi, KŞS, 38 – 26/25 no’lu vasi tayin kaydının Ergene tarafından nasıl olup da tereke sayıldığı, çözümü güç bir muammadır. Diğer taraftan, tabloda gösterilen kayıtlarda vergilerin terekeye oranları hesaplanırken Çankırı terekelerinde doğru bir şekilde “Cem’an Yekûn”; Kastamonu terekelerinde ise yanlış bir şekilde “Sahhe’l-bâkî”nin dikkate alınmış olması da ikinci bir gariplikdir. Tablo dışında kalan defterlerde nasıl bir yöntem izlendiği noktasında ise bir tespit yapılmamıştır. Ancak görülen örnekler, Ergene’nin ya birincil kaynaklar üzerindeki bilimsel yeterliği değilse konuya gösterdiği ciddiyet düzlemi bağlamında okuyucuda şüphe uyandırmaktadır. Diğer taraftan, bu bölümde değerlendirmeye aldığı terekelerin buldukları sicil no’larını verip sayfa, hüküm no’larını vermemesi de referansların kontrolü açısından önemli bir eksiklik oluşturmaktadır.

Öncelikle belirtilmelidir ki, kadıya giden harç miktarı her iki mahkeme özetinde neredeyse aynı oranda seyretmektedir. Tabloya bakıldığında Çankırı’da vergilerin daha düşük tutulduğu, toplam harç masrafının %2,75 olduğu; Kastamonu’da ise oranın biraz daha yukarı çıkarak %4’leri geçtiği görülür. Söz konusu değişkenliğin tarafımızdan bir sorunsal olarak işlenmesi imkân dahilinde olmamakla

beraber, bu iki merkezdeki harç oranları İmparatorluğun diğer bölgelerindekilerle benzerlik arz etmektedir. Harçların yüksekliği meselesinin ise, yüzyıllar boyunca gündemde kalmış özel ve genel, iç ve dış birçok farklı nedene bağlanabilecek girift bir konu olduğu özellikle vurgulanmalıdır. Zira, çok daha yüksek rakamlara ulaşan örneklere dahi rastlanabilmektedir.¹⁶ Diğer bir ifadeyle, Ergene tarafından kısmen doğru şekilde ortaya konulan veriler, alan uzmanlarının zaten malumu konulardır.

Zira, söz konusu harçların yüksekliği ve oransal değişkenliği, kanunnamelerde öngörülen dışındaki uygulamalar, Ö. L. Barkan'ın öncü çalışmasında zaten dile getirilmektedir.¹⁷ Literatürde belirtildiğine göre terekelerden alınan harç oranlarındaki çeşitlilik ve değişkenlik 16. yy'dan 19. yy'a kadar sürmüştür. Ancak, 17. yy ikinci yarısı itibarıyla mağlup çıkılan savaşların sıklığı, Celâli isyanları, kıtlık ve enflasyon gibi farklı nedenlere bağlı olma ihtimali bulunmakla birlikte bu durumun tam bir açıklaması henüz yapılabilmemiş değildir. Bu bakımdan, meseleyi gayet acul bir şekilde basit ve yüzeysel yargılarla "çözümleme" yoluna gitmek bilimsel duyarlılık ile bağdaşmamaktadır. Diğer taraftan, çok daha önce bu konulara değinmiş olmaları bakımından Barkan ve Öztürk'ün çalışmalarına B. Ergene tarafından başvurulmamış olması da ayrı bir garabet olarak ifade edilmelidir. Bütün bu saptamalar çerçevesinde kadıların tereke sahiplerine kanunnamelerde öngörülen binde 25'lik vergiden başka masraf çıkarmaları konusunda Çankırı ve Kastamonu dışındaki mahkemelerde de benzer yaklaşımlar devam etmiş görünmektedir.

Son olarak, resm-i kadı / resm-i âdî dışında kalan ve her terekede bulunmayan çukadâriyye, ihzârîyye, huddâmiyye, kaydiyye, kâtibiyye, emîniyye, ücret-i kadem gibi farklı harç kalemlerinin hepsinin oranlar hesaplanırken birlikte değerlendirilmiş olması da teknik açıdan sorgulanması gereken bir bahistir.

Altıncı bölüm "The Court Process I: Alternative Approaches to Kadıship, Court, and Legal "Corruption"" başlığını taşımaktadır (s. 99). Bölümün ana konusunu, daha önce kimse tarafından üzerinde durulmadığını söylediği mahkemelerin

16 Örnekler ve değerlendirme için bk. Fatih Bozkurt, "Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)" (doktora tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 183-201.

17 Ö. Barkan, "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)," *Belgeler*, III/5-6 (1966), s. 1-479; Yapılan diğer yayın ve çalışmalarda da benzeri bulgular mevcuttur. Bk. Said Öztürk, *Askerî Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*, (İstanbul: OSAV, 1995), özellikle s. 53-64; Bozkurt, "Tereke Defterleri," s. 183-201.

işleyişi ve meselelerin mahkemelerdeki çözümlenme şekilleri teşkil etmektedir. Ergene’ye göre daha önceki araştırmacılar, Osmanlı yönetiminin meşruiyetini sağlama ve bunu korumada mahkemelerin gördüğü işlevi tahlil etmekle yetinmişlerdir. Ergene’nin hedefe koyduğu bu araştırmacılara göre Osmanlı yönetimi siyasi meşruiyetini, göreceli olarak tarafsız bir tutum içinde olan mahkemelerin yönetilmesindeki adil yapıdan ötürü koruyabilmiştir. İkincil kaynakların çizdiği bu olumlu imaja karşılık arşiv kayıtları ve dönemin kaynakları ise, söz konusu araştırmacıların aksine, mahkeme görevlilerini rüşvetçi ve yozlaşmış (corrupt) olarak yansıtmaktadır. Ve bu bölüm, yasal yozlaşmanın (legal corruption) aslında Osmanlı’da devletin meşruiyetini sağlaması bir tarafa, mahkemelerin kullanımını faydasız ve istenmeyen bir hale getirmektedir. Bu bölümde Ergene, Osmanlı mahkemelerinin yolsuzluğu nasıl yönettiklerini ve ondan nasıl faydalandıklarını göstereceğini söylemektedir (s. 99). Ergene, bu kadar iddialı olan tespitlerinin kadı sicillerinin klişe ve anlaşılması zor metinlerine dayanmadığını, zaten onlar tarafından doğrulanmasının da mümkün olmadığını, zira bu kayıtların çoğu zaman Osmanlı hukuk pratiklerinin anlaşılmasına engel teşkil ettiğini ileri sürmektedir. “Ne şans ki!”, Batılı seyyahların Osmanlı mahkemeleri hakkında notları genel olarak bütünlüklü ve etraflı tasvirler içermektedir. Bu bölüm ağırlıklı olarak bu kaynaklara dayanmaktadır (s. 100).

Ergene, öncelikle karşı çıktığı araştırmacıların tezlerini “the Ottoman kadı and court in the secondary literature” başlıklı bir alt bölümde incelemektedir (s. 100). Bölümün ilk sayfalarında Huri İslamoğlu-İnan, Karen Barkey, Amy Singer ve Haim Gerber’in kadı ve Osmanlı yargısı hakkındaki yorumlarını özetlemektedir (s. 100-102). Söz konusu yazarların sistematik olarak inceledikleri kadı sicilleri ve şikâyet kayıtlarına dayalı olarak ileri sürdükleri tezlere karşı Batılı seyyahların aktarımlarını referans almaktadır (s. 102-103). Osmanlı sistemini bütün olarak adil kabul eden Haim Gerber ile birlikte özellikle Karen Barkey’in “mahkemelerin birer kurumsal yapı olarak dengeli ve istikrarlı oluşu ile onu oluşturan şahısların hırs ve dengesizlikleri arasında bir ayırım yapılması gerektiği” şeklindeki cümlesinden hareket eden Ergene, Barkey’in de kitabında zikrettiği “kadıların fermanlardaki olumsuz imajları”nı¹⁸ görmezden geldiğini söylemekte ve bir sonraki paragrafında da Barkey’in gerçeklik ile idealize edilmiş temsiller arasında bir

18 K. Barkey, H. İnalçık ve S. Faroqi’ye atıfla “Kadı sicilleri, köylülerin mahkemeye büyük bir güven duyduğunu gösterirken, bazı başka belgeler, özellikle padişah emirleri kadıyı son derece olumsuz biri olarak resmetmektedir. Bu emirlerde küçük kasaba kadısı, vergi toplama görevlerini kötüye kullanan, ahlaksız tüccarlarla ve eşkiyalarla işbirliği yapan, haris ve

ayırım yapılması önerisini bir kurnazlık (astuteness) örneği olarak sunmaktadır (s. 103). Diğer taraftan, Osmanlı sistemini fazla idealize eden (Haim Gerber), idealize eden fakat eleştirel yönlerini de belirten (Karen Barkey, Huri İslamoğlu-İnan) gibi tanımlamalarla söz konusu araştırmacıları kategorize etmektedir (s. 103).

Yazar, bütün bu itirazlarını temellendirebilmek adına “A Critique” başlıklı bir alt bölüm açmış. Söz konusu yazarların ifade ettikleri ve fermanlarda belirtildiği şekilde kadıların sultanın adaletini ve halkın huzurunu sağlamakla yükümlü olmalarına rağmen, kadı sicillerine göre, yerel otoritelerin baskılarına karşı yerel mahkemelerin kullanılması eğilimi Osmanlı imparatorluğunda evrensel bir olgu değildi (s. 104). Örneğin, Çankırı ve Kastamonu’da askeri idarecilere karşı çoğu şikâyet sahibi tebaa mahkemelere gitmekten ziyade, önceki bölümde de gösterildiği gibi, merkeze (İstanbul) veya Anadolu vilayet merkezine yönelmekteydi. K. Barkey’in tezine karşılık, yerel mahkemeler İstanbul ve Kütahya’ya (sancak merkezi) her zaman alternatif teşkil etmemiş olduğunu ve mahkemelerin daha çok şikâyetlerin merkeze iletilmesine aracılık rolü üstlendiklerini dile getirmektedir (s. 104-105).

Ergene burada, merkeze yönelen kimselerin ara sıra nüfuzlu şahısların aracılığına da başvurduklarını ifade ederken çok çarpıcı bir yanlışa imza atmakta ve bunun için darüssaade ağasına işaret etmektedir (s. 105). Halbuki, Ergene’nin verdiği örnekler selâtin vakıflarından Sultan Bayezid Vakfı ile ilgilidir. Bilindiği gibi, darüssaade ağaları aynı zamanda sultan vakıflarının yönetiminde sorumlulukları olup, bu vakıflara nezaret eden kişilerdi ve “vakıf nâzırı” olarak bilinirlerdi.¹⁹ Atıf yapılan belgede (Bk. EK-2) belirtildiğine göre, ehl-i örften nüfuzlu kimseler, Amasya’da bulunan Sultan Bayezid Vakfı’na ait olup Kastamonu sınırlarındaki iki karye halkının paralarını almış ve halka türlü haksızlıklar yapmışlardır. Bunun üzerine, karye halkı şikâyetlerini merkeze iletmış ve darüssaade ağası Yusuf Ağa,

aşağılık bir kişi olarak tasvir edilmektedir.” demektedir. Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet*, s. 108-109.

19 Darüssaâde ağalarının vakıflarla olan irtibatı hakkında genel bilgi yanında vakıflarda görülen usulsüzlük ve yolsuzluklara dair bk. Kenan Yıldız, “Osmanlıda Vakıf Teftişleri ve Vakıf İdaresinin Merkezileşmesi,” *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 42 (2019), s. 33-72; Ayrıca, Ergene burada künye bilgisini yanlış vermektedir. Söz konusu belgelerden KŞS, 3, 27-59 no’lu hüküm konuyla ilgili emr-i şerif olup 60 no’lu hükümse darüssaade ağasının yazısıdır (KŞS, 3 - 27, 60) Bk. EK-2. Yazar buradaki sıralamada 59’u atlayarak 60 ve 61 no’lu kayıtlara atıf yapmaktadır. Halbuki 61 no’lu hükmün konu ile hiçbir irtibatı bulunmamaktadır.

gerekli tedbirin alınması, halkın ve vakfin hukukunun korunmasını kadıdan istemiştir. Darüssaade ağasının olaya müdahil olması tamamen teknik bir konu olup, köylünün nüfuzlu kimseleri aracı kıldığına delil teşkil etmez.

Ergene, ehl-i örfün köylüye zarar verdiğini gösteren benzer örneklerin Kastamonu ve Çankırı sicillerinde fazlaca bulunduğunu söylemesine karşılık bu savını desteklemek için KŞS, 1, 95'e (Bk. EK-3) atıf yapmaktadır. Ancak, söz konusu sayfadaki kayıtlara bakıldığında, bahsini ettiği konuda herhangi bir örneğe tesadüf olunamamaktadır. Burada Ergene ya yanlış bir atıf yapmakta ya da bu sayfada okuduğu belgeyi yanlış anlamaktadır (s. 105).

Ergene'nin, genel kabullere itiraz sadedinde dile getirdiği bir başka sav ise, hukuk sisteminin meşruiyeti veya yargısal bağımsızlık ile mahkemelerin kullanım yoğunluğu arasında bir bağ kurmanın yanlış olacağıdır. Zira bunun temelinde, mahkemelere getirilen davaların nihai olarak çözümlendiğine dair bir varsayımın yattığını söylemektedir (s. 105). Yani Ergene'ye göre, literatürde dillendirildiği gibi taraflar mahkemenin kararlarına her hal ve şartta uymuyor ve varsayım olduğunu belirttiği bu noktaya, tarafların birbirine benzer ihtilafları defalarca mahkemeye taşıdıklarını söyleyerek karşı çıkmakta ve bir örnek vererek bu savını temellendirdiğini düşünmektedir. Örneğe göre, beş yıl önce hanesine tecavüz eden kişileri dava eden Osman Bey, iddiasını ispatlayamamış (ityân-ı beyyineden aciz olup), tekrar açtığı dava sonucunda hasmı ile sulh olmuşlardır.²⁰ Ergene, hemen her kadı sicilinde örneğine rastlanabilen böyle sıradan bir belge bağlamında, Osman Bey'in yeni kadının tayini sonrasında tekrar dava açtığını vurgulayarak neyi anlatmak istediği meçhuldür (s. 105-106).

Ergene'nin kullandığı bir başka belge ise, vefat eden bir kimsenin dava kaydından altı yıl önce bir evi ederinden düşük bir paraya sattığını iddia eden eş ve çocukların fark talebi davalarından men edilmeleri üzerinedir (s. 106).²¹ Aynı akış içerisinde zikredilen bu örneklerin hangi bağlama oturtulduğunun anlaşılabilmesi oldukça güç olmakla beraber, benzer başka örneklerle işaret etmekte ve kadıların göreve yeni atanmış olmalarının, anlaşmazlıkların çözümlenmesi için taraflara bir imkân sunduğuna dikkat çekmekte ve bu afaki değerlendirmesini de eserinde çokça yer verdiği Hans Ulrich Krafft'a dayandırmaktadır (s. 106-107, dp.25).

Yine devam eden paragrafta, mahkemelerin öncekinden farklı bir yerde veya komşu kazada görülmesi konusuna geçilmekte ve buna dair farklı tarihlerden

20 KŞS, 5, 110-225.

21 KCR, 5, 126-270.

birtakım örnekler verilmektedir. 1768 yılında Halep'te görülen bir davanın İskenderiye'ye taşınmasından 1736'da Kastamonu'daki bir olaya bağlantı kurulmakta ve bu olayın özeti verilmektedir. Buna göre, göçmen Türkmenlerle bir kişi arasında emanetten dolayı bir anlaşmazlık meydana gelmiş ve Türkmenler davalarını Kütahya'da gördürmek isterlerken, davalı taraf, söz konusu kimselerin bir kısmının davacı bir kısmının ise şahit olarak mahkemeye çıkacakları endişesiyle davanın Kastamonu'da görülmesini istemişlerdir. Sonuç olarak, merkeze yazılan arzihale karşılık gönderilen fermada davanın Kastamonu dışında bir başka yerde görülemeyeceği açık olarak belirtilmiştir (s. 107).

Türkmenlerin burada bir oyun kurguladıkları çok açık olarak belirtilmiş olmasına karşılık, Ergene farklı tarihlerde cereyan eden ve her biri kendi özelinde anlamlı olan birkaç örnekten hareketle, ihtimal belirten bir cümleyle olsa da, Osmanlı mahkemelerinin nihai ve itiraz edilemez yargı mercileri olmayabileceğini başvuranlar açısından da böyle görülmediğini ifade eder (s. 107-108). Ayrıca, belirli bir mahkeme tarafından verilen kararın eksik, geçici ve diğer mahfillerin tepkilerine bağlı olabildiğini ileri sürer. Bu başlığın son cümleleri olarak da, insanların mahkemelere gitmelerinin onları adalet peşinde kılmayacağını, zira davacı veya davalıların meselelerini kabul ettirebilecekleri alternatif yollar aradıklarını vurgular. Ergene'ye göre bu tersine döndürülebilirlik (reversibility of justice) Osmanlı hukukuna esnek bir karakter vermiştir. Ayrıca, mahkemelerin sıklıkla kullanılması, sistemin meşruiyetini onaylama anlamı da taşımamaktadır. Davacıların çoğu kez taşra mahkemelerine yönelmiş olmaları bu mahkemelerin hukukun kalesi olmalarından dolayı değil, bazı davalara ayrıcalık tanımış olmalarından ileri gelmektedir, demektedir (s. 108).

“Corruption and its Uses” başlıklı bir başka alt bölümde Ergene, ikincil kaynakların aksine, kadıların hukuksuz uygulamaları ve rüşvetçilikleri hakkında muhtelif belgeler bulunduğunu söylemektedir. Ve devamında garip bir şekilde şu cümleyi kurmaktadır: Böylece, dayandığı belgelerin aslında bir tez bina edilebilecek sağlamlıkta olmadığını, bundan dolayı da söz konusu kayıtların hukuksuzlukları ifşa etmek yerine onları gizlemek üzere tasarlanmış olması gerektiğini düşünmekte ve bu önkabülünün de mutlaka akılda tutulması gerektiğini söyleyerek²² tespit yapmadan tevile gitmektedir (s. 108-109). Ayşe bt. Mehmed'in hıyâr-ı bulûğ (baba veya dedesi dışındaki bir veli tarafından evlendirilen küçüğün bulûğa

22 “And although we cannot directly observe corrupt practices in court records, we have to keep in mind that these documents must have been designed to conceal such activities rather than to reveal them.” s. 109.

erdiğinde evliliği feshetme hakkına sahip olması)²³ kaidesi uyarınca açmış olduğu boşanma davasına dair şüphelerini ileriki sayfalarda izhar ederek bu yargısını tekrarlamaktadır (s. 149).

Bunu yapmakla birlikte, kendini yarı açık yarı örtük biçimde Osmanlı hukuk tarihinde yeni bir yaklaşımın sahibi olarak takdim ederken “Osmanlı hukuk tarihinde yeni yaklaşımların amacı, yargı sisteminin işleyişinde yozlaşmanın hakim olduğunu ispatlamak olmamalıdır” diyerek, böylesi basit bir hedefinin bulunmadığını ihsas etmektedir. Zira, bunun böyle olduğunu zaten Batılı ve Batılı olmayan gözlemciler söylemişlerdir (s. 109). Ergene’ye göre, “Osmanlı yargı sisteminin yozlaşmış olup olmadığı sorusunun cevabını değiştirerek Osmanlı tarih yazıcılığının merkezi noktasını şimdiye kadar işgal eden paradigmanın bir adım ötesine gidilmesi mümkün değildir. Bundan dolayı, yerel mahkemelerin işlev ve uygulamalarını anlamaya çalışırken sorulacak sorular yeniden düşünülmelidir. Örneğin, toplum ve mahkeme arasındaki örüntü, mahkemenin algılanış şekli üzerine yoğunlaşıp, ikincil literatürde vurgusu yapılan devlet merkezli söylemin dışına çıkılması mümkündür.” (s. 109).

Fakat Ergene, soruların değiştirilmesi gerektiğini söylemesinden sonraki ilk cümlede “satın alınabilen bir hukukun zenginler için avantajlı bir durum olduğunu”, Çankırı ve Kastamonu’da da davaları hep zengin ve itibarlı kimselerin kazandığını ifade ederek Osmanlı adalet sisteminin çökmüş, yozlaşmış ve böylece çürümüşlüğüne ispat etmiş(!) olmaktadır. Statü ve zenginlik yönünden daha düşük seviyede olup da dava kazanmış olanların varlığının bu tezi çürütmesi ihtimaline karşılık da şöyle demektedir: ‘Taşrada, daha zayıf tarafların mahkemelerden tamamen uzak kalmamaları için imkân da vardır aslında. Hukukun satın alınabilirliği meselâ. Zira, yasal veya keyfi alınan mahkeme harçlarını karşılayabilenlere kapı açıktır.’ Yazarın, “imtiyazlılığın değişebilirliği” (relative autonomy) olarak tanımladığı “bu durum, zayıf ve fakir kimselerin mümkün olduğunca yerel mahkemeleri kullanmaya yönelmelerini de açıklar niteliktedir.” (s. 109).

Bu yorumlar, Osmanlı çağdaşı Çin’deki hukuk sisteminin işleyişi ile ilgili bir çalışmadan esinlenilerek yapılmaktadır. Ergene, buradaki mahkemeleri profesyonelce yönlendiren “litigation master”lara atıf yapmakta ve kurnaz danışmanların (cunning intelligence) yerel ve basit davalarda zayıfların meselelerini nasıl çözdüklerini anlatmaktadır (s. 109-110). Bu örnekle amacının Çin’deki “litigation

23 H. Yunus Apaydın, “Muhayyerlik,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2006, XXXI, 26.

masters”ın Osmanlı’daki dengini ortaya koymak olmadığını, daha çok davacıların, kanunlar yönünden bilgili ve uygulamalar yönünden tecrübeli kimseler olan kadı ve diğer mahkeme görevlilerini aracı kılmalarının sonuçları ile ilgilendiğini beyan etmektedir (s. 111, dp. 39). Buradan hareketle, Osmanlı yargı sisteminin açıklarına vâkıf olan kimselerin de nüfuz sahibi olmayanlara davalarında yardım etmiş olabileceklerini söylemektedir (s. 110-111). Demek oluyor ki, zenginler, güçlüler, nüfuzlular dışında bir kimse dava kazanabilmişse, bu ancak birtakım yasal çerçevede bir cambazlığı gerektiriyordu. Yani, bir kimse hukukun açıklarını biliyor olmalı, aksi halde davaları kaybetmesi işten bile değildi. Kadıları, muhakemesi olmayan, hukuka uygun bir kanaati bulunmayan ve etkisiz unsurlara indirgeyen bir yaklaşım.

Ergene, kadı yardımcılarının (neden kadılar değil?) yasadışı işlemlerinden dolayı belli kimseler adına devamlı olarak merkeze rapor edildikleri konusunda birçok belge bulunduğunu söylemektedir. İlk bakışta yoğun bir arşiv belgesi desteği geleceğini düşündüren bu vurgudan sonra Ergene, çok garip bir şekilde “satılık” (for sale) olan Osmanlı yargı sisteminde kurnazlığın (cunning intelligence) bulunduğunu kanıtlayan belgelerin kadı sicilleri ve diğer arşiv kaynaklarında çok yetersiz olduğunu ve farklı türden belgelere ihtiyaç bulunduğunu ifade etmektedir (s. 111).²⁴ Bu açıdan da, kitabın iddialarından birini olan hukuk tarihini bir adım öteye taşıma vaadi, eğreti bir şartlanmışlığa gelip dayanmaktadır.

Bu gerekçeden sonra Batılı seyyahların gözlemlerinin ne denli önemli ve gerekli olduğunu ifade ederek zayıflığının farkında olduğu dayanağına meşruiyet sağlamaya çalışmaktadır. Ergene, Osmanlı yargı sisteminin bütün safahatını, kadı sicilleri ve diğer arşiv kayıtlarında bulunmayan birçok önemli ayrıntıyı, hatta kadıların bütün olarak sicillerde göründüklerinden tam tersi yönlerde sahip oldukları bilgisinin bu kaynaklarda bulunduğunu söylemektedir (s. 111). Oysa bu türden arayışlara hiç başvurmaksızın, Mühimme ve Şikâyet defterleri ile kadı sicillerinde kayıtlı emirler arasında argümanını destekleyecek türde çokça kayıt bulabilirdi.

24 “The materials we find in our sources demonstrate that the assistants of the kadıs, scribes, translators, and other officials of the provincial courts were frequently reported to the central government for their illicit or unwarranted legal activities on behalf of certain individuals, including the weak as well as the powerful. Nevertheless, the documentation in the court records and in other archival sources is inadequate to prove the existence of a “cunning intelligence” in the Ottoman legal system that was for sale and that could, in theory, be employed even by the marginalized. This kind of information necessitates a different kind of documentation.”

Bu bağlamda, müteveffa Haim Gerber’in Osmanlı hukukuna dair değerlendirmelerine karşı B. Ergene ve Hülya Canbakal tarafından getirilen eleştirilere bir cevap niteliği de taşıyan son çalışmasında dikkat çeken değerlendirmeler, somut örneklendirmeler mevcuttur. Gerber ömrünün ahirinde, adeta yolun orta yerinde duran bir taş kenara itercesine, B. Ergene’nin de dahil olduğu bazı yazarların Osmanlı yargı sistemi ve kadılar hakkında ileri sürdükleri tezleri çürütmek amacıyla yayına hazırladığı anlaşılabilir kitabında etkili örneklerle sıkı bir hukuk tarihi dersi vermektedir. Bu son dersini de bir metaforla süslemektedir: ‘Osmanlı’da haklardan mahrum bırakma ve görevi kötüye kullanmaya karşı duranların varlığına şikâyet defterlerinin bizatihi kendisinde deliller bulunmaktadır. Osmanlı hukuku ile ilgili olarak, barajda açılmış bulunan deliğe parmağını tıkararak bir şehri sel altında kalmaktan kurtaran birilerinin varlığı belki de asıl gerçekliği temsil ediyor olabilir. İşte bu kimseler, yüksek bürokratlar, Divan üyeleri ile onların yardımcıları ve başta kadılar olmak üzere yüksek ulema sınıfı idi.²⁵ Tabii Gerber’in dikkat çektiği şikâyet kayıtları, bir taraftan hukuksuzlukları yansıtırken diğer taraftan da merkezi yönetimin, hukuksuzlukları izale etme gayretinin bir delili olacağından, paradoksal bir şekilde Ergene’nin ileri sürmeyi arzu ettiği argümanlarını da zaafa uğratabilirdi. Bu bakımdan, söz konusu kaynaklar yerine işe yarayacak subjektif yargılara yaslanmak daha kullanışlı bir tercihti.

Ergene’nin temel kaynak olarak aldığı Batılı seyyahlar kadıları, yaygın bir şekilde, kendi özel çıkarlarını gözetme yollarını iyi kullanan sahtekâr ve rüşvetçi hakimler olarak resmetmektedirler. Kadılar aynı zamanda, kendilerine rüşvet verecek kimselerin çıkarlarını gözetmek adına yasal boşlukları bulma konusunda hünerli ve kabiliyet sahibi kimseler olarak tasvir edilmektedir (s. 111-12).

Yazarın, bu görünümü sabit tutabilmek için eline geçen her tür seyahatnameden bir karışım yaptığı anlaşılabilir. Bu nedenledir ki, araştırdığı dönemden bağımsız şekilde daha çok 18. yy sonundaki seyyahların eserlerini dikkate aldığı ve kronolojik bir tutarsızlığa meylettği görülmektedir. Örneğin, daha çok Osmanlıların kusurlarını öne çıkarmayı, zaman zaman alaya almayı ve mübalağalı anlatımı

25 “In fact, in the book of complaints itself, there is evidence of processes and people that worked against that abuse and deprivation of rights. Maybe the right image here is the Dutch boy who put his finger in a crack in the dam and saved the city. In our case, the elements that may have saved the day for the Ottoman Empire were the top bureaucrats, the officials of the *Divan* and their aids, and the top *ulema*, mainly Kadis (the Muslim judge)”. Haim Gerber, *Oppression and Salvation: Annotated Legal Documents from the Ottoman Book of Complaints of 1675*, (Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2018), s. 9.

tercih ettiği bilinen Baron de Tott'un aktarmış olduğu bir cinayet öyküsünü ve olayla ilgili kadının yasa açıklarından yararlanma girişimini yerinde bir örnekmiş gibi sunarak Osmanlı yargı sisteminin bozukluğuna delil getirdiğini düşünmektedir (s. 112). Halbuki Baron de Tott'un Türklerle ilgili bazı gerçek dışı nakillerde bulunduğunu ve bu sebepten ilim alemi tarafından ihtiyatla yaklaşılması gereken bir yazar olduğunu Geza David de söylemektedir.²⁶

Ergene'nin, kadıları, yerel unsurları, idari görevde bulunanları bütün olarak yargılayıp onlarla ilgili hükümlerini verirken gösterdiği kritik tavrı Batılı seyyahlardan esirgemesi ciddi bir çelişkidir. Baron de Tott'tan sonra alıntı yaptığı ikinci yazar 1790'lı yıllarda Osmanlı topraklarına uğramış olup aslında bir eski Yunan sempatzanı olan William Eton'dur. Üstelik Eton'un aktarımı Halep'ten (s. 112-113). Buna göre kadılar, sicillerdeki gibi adalet dağıtan kimseler değildir. Aksine belli bir tarafı kollayan, sicillerde kaydedilmeyen birtakım usullerle mahkeme sonucunu istedikleri gibi belirleyen bir görünüme sahiptirler. Ergene açısından da, kadı sicilleri ve seyahatnamelerin verdikleri bilgilerin birbirleriyle çelişmesi, aslında Osmanlı yargı sisteminin gerçekliğini yansıtmaktadır (s. 113). Ancak, Ergene'nin de başvurduğu kaynaklar arasında görünmesine karşılık A. Marcus'un *Aleppo in the Eighteenth Century* başlıklı muhteşem eserine bu açıdan bakmamış olması da anlamlıdır. Marcus eserinde her ne kadar görevi kötüye kullanma, rüşvet gibi olumsuzluklardan bahsetse de, Halep'te oturmuş bir hukuk düzeni bulunduğunu, merkezi idarenin bu düzeni sürdürmek için çabaladığını dikkatimize sunmaktadır. Bunun yanında, 1770'lerde mahkeme harçlarının yüksekliğini ifade ettikten sonra indirim için yapılan girişimlere de dikkat çekmektedir.²⁷

Ergene, okuyucunun zihninde oluşabilecek 'Batılı seyyahların anlattığı bu hikâyeler ne kadar doğrudur?' şeklindeki soruya, seyyahların dil sorunlarından ötürü seleflerinden nakil yapmış olabilecekleri karşılığını vermekte ve dikkatli olunması gerektiğini vurgulamaktadır. Böylece, kaynaklarını bir teste tabi tuttuğunu, söyledikleri her şeye de inanmadığını dolayısıyla da bilimsel bir metod izlediğini ima etmektedir (s. 113-114). Ancak, bu kaynakların bütün olarak gözardı edilemeyeceğini, Baron de Tott'un ne derece iyi Türkçe bildiğini, Hans Ulrich

26 Geza David, "Baron de Tott", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1992, V, 83-84.

27 Özellikle 18. yy sonlarında Halep'teki idari, hukuki düzen/düzensizlik ve bunun nedenleri konusunda gerçekçi değerlendirmeler için bk. Abraham Marcus, *The Middle East on the Eve of Modernity: Aleppo in the Eighteenth Century*, (New York: Columbia University Press, 1989), s. 73-120.

Krafft'ın aynı şekilde Osmanlı kültürüne hakimiyetini vurgulayarak bu kaynaklara müstesna bir alan yaratmaktadır (s. 114). Ayrıca bu seyahatnamelere, ihtiva ettikleri kaynağı belirsiz bilgiler her ne kadar tarihsel veri sayılmasa da, bize Osmanlı hukukunun işleyişi hakkında ilave genel bilgiler “common-knowledge” sunması yönünden edebi bir değer atfetmektedir (s. 114).

Son derece önem arz eden bu metodoloji girizgâhı akabinde kullandığı kaynaklara bakıldığında, Osmanlı yargı sisteminin, zayıf ve suçsuzları kollamadığının görüldüğünü ifade ettikten sonra çalışmasının temel tezini dermeyan etmektedir: ‘oyunun kurallarını biliyorsan, mahkeme masraflarını karşılayabiliyorsan, sosyal ve maddi statün ne olursa olsun davayı kazanabilirsin.’ (s. 114).

Ergene bu tezini her zaman olduğu gibi bir seyyahın gözlemine dayalı olarak temellendirmekte ve “Bu durumun belki en açık tasvirini Sir James Porter verir” dedikten sonra ondan naklen ‘Hıristiyan ve Yahudilerin haklı veya haksız olsun genelde Türkler karşısında paraları dışında pek şansları olmadığı ve Türklerin yüksek rüşvet beklentileri’ gibi zaafılara işaret etmektedir (s. 114-15).

Ergene, Batılı gözlemcilerin aktarımlarına bakıldığında Osmanlı yargı sisteminin; “görece katı sınırları olan, dava süreçlerinin önceden tasarlandığı, herkesçe bilinen yazılı kurallara bağlı standartlara sahip” bir yapı şeklinde tanımlanabileceğini, buradan hareketle de, kanun bilgisi ve sistemi yönlendirme gibi maharetlerin davayı kazanmanın ön şartlarından olduğunu söyler. Buradan yine yukarıda alıntı yaptığı de Tott’un aktarımındaki cinayet öyküsüne döner ve bu örnekteki hukuki manipülasyonu hatırlatır. Ve yargı sistemi ile ilgili menfi çağrışıma sahip başka bir yargı cümlesi serdedir: “kurnazlık (cunning intelligence) sadece sistemin boşluklarından yararlanmak için değil aynı zamanda o sistemin sınırları dahilinde kalmak ve dolayısıyla yargısal sürecin tasdiki için de gerekiyordu.” (s. 115).

“A Case Study: Hans Ulrichs Krafft’s Memoirs” başlıklı alt bölümde Ergene, mahkeme süreçleri hakkında tekrar Batılı seyyahların notlarının arşiv belgelerinde yer almayan detaylar içerdiğini, özel bir başlık açtığı Krafft’ın ise çok daha önemli bilgiler verdiğini ifade ederek neden böyle bir başlığa ihtiyaç duyduğunun açıklamasını yapmaktadır (s. 115-116).

Ergene burada “Summary of the Events” başlığı altında Trablusşam’da adına çalıştığı şirketin Yahudilerden almış olduğu 24.000 altın kredi borcundan dolayı üç yıl hapis yatan Krafft’ın başından geçen entrikalı ve adeta dizi senaryosu tadındaki dava sürecini özetlemektedir. Aktarılan hikâyeye kısaca şöyledir: Krafft hapis sürecinde, tutulduğu kalenin dizdarına ait bir saati tamir eder ve böylece

aralarında bir yakınlaşma olur. Daha sonra dizdar kadıya Krafft'tan bahseder ve onun da bir altın saatini tamir eder. Bu haberi alan Yahudi kreditorler kadıya hediyeler gönderme ihtiyacı hissederler. Kadı, dizdar vesilesiyle Krafft'ın serbest kalabilmesi için bir adım atar ve Krafft'ın bölgede bulunan Avrupalı tüccardan belli bir miktar para bulması halinde borçlu olduğu Yahudilerle sulh olabileceklerini dizdara söyler.

Fransa konsolosu da bu arada Krafft'a, Yahudilerin kadıyı satın alabileceklerini ve ona güvenmemesini söyler. Bunun üzerine Krafft, kadının pek sevdiği hanımı ile irtibat kurmak ister. Dizdarın yardımı ve bir hizmetçi aracılığı ile arzusu gerçekleşir. Krafft, iki ipek elbise ile birlikte hapisten çıkması için yardım talebini kadının hanımına ulaştırmıştır. Ve kadın hediyeleri kabul ederek kocası ile konuşacağına, Krafft aleyhinde bir karar çıkması halinde ise elbiseleri geri göndereceğine söz verir. Hanımının olayı kendisine nakletmesi üzerine ikileme düşen kadı, Krafft'ın serbest kalmasının biraz zor olduğunu ifade eder, zira borç oldukça yüksektir. Bunun üzerine hanımı kadıya, davayı İstanbul'a Divan-ı Hümayun'a yönlendireceği şeklinde Yahudilere gözdağı vermesini söyler. Kadı ise, bu işten kendi faydasının ne olacağını sorar. Hanımı, iki ipek elbiseyi gösterir ve kararın olumlu olması halinde kendisini de cömertçe ödüllendireceğine temin eder. Ve kadı Krafft tarafında olacağına dair hanımına söz verir.

Gelişmeleri nasıl olup da bu kadar detaylı öğrenebildiği meçhul Krafft, kadıya ne kadar ödemesi gerektiğini soruşturur ve Fransa konsolosu en az 100 altın vermesini, çok fakir olduğunu, bu küçük meblağın ödenebilmesi için de Trablus'taki Hıristiyanların yardımına muhtaç olduğunu söylemesini Krafft'a öğütler (s. 116-117). Kadının karısı olaya hemen nasıl muttali olabilmiş ve ikna olmuş da Krafft'ın her türlü cömertliği gösterebileceğine kadıyı temin edebilmiş? Ayrıca, davayı İstanbul'a gönderme tehdidinde bulunması fikrini kadıya vermesi, ki yargısal süreç bakımından doğruluğu ve gerçekliği şüpheli, muhakeme usulü ve hukuk bilgisi bir kadıdan daha fazla olan bir kadın imgesini oluşturması bakımından da oldukça abartılı durmaktadır.

Kadı çağırdığı Krafft'a borcunu kapatmak için ne kadar verebileceğini sorar. O da Trablus'taki hayırsever Hıristiyanlardan 1.000 altın ödünç alabileceğini söyler. Kadı bu cevaba şaşırır ve hayal kırıklığına uğrar, kendisine de ancak 100 altın verebileceğini söyler. Daha sonra kadı Yahudileri çağırtır ve onlarla özel olarak görüşmek ister. Onların da ellerinde ipekten elbiseler bulunduğu halde kadıyı ziyarete geldikleri görülür. Geç kalmaları nedeniyle kadı Yahudileri sert bir

şekilde azarladıktan sonra şirketinin borcundan dolayı Krafft'ın hapis yatmasının adaletsizlik olduğunu ve bedel-i sulh olarak teklif ettiği 1.000 altını kabul etmelerini, aksi halde kendilerinin sulhe yanaşmadıklarını sadrazama bildirerek davayı Divan'a göndereceğini söyler ve onları sulhe razı olmaları için zorlar. Yahudilerin teklifi kabul etmeleri üzerine mahkeme kurulur ve sulh gerçekleşir (s. 118-119).

Tek taraflı olarak anlatılan bu hikâyenin gerçeklik ve doğruluk payı nedir? Zira, olayın bizzat içinde bir mahkum olarak yer almış olmasından dolayı subjektifliği kaçınılmaz olan bir hikâyeye dayanarak, Osmanlı yargı sisteminin çürümüşlüğüne ispat sadedinde genişçe yer verilmiş olması çok tuhaftır. Ayrıca, anlatıldığı gibi aynıyla meydana geldiğini kabul etsek bile 16. yüzyıl Trablusşam'ında yaşanmış münferit bir vakanın genele teşmil edilerek yargı sisteminin yozlaşmışlığına delil sayılması, ancak müstesna bir yanılısama pratiği olarak değerlendirilebilir.

Şöyle ki, Osmanlı topraklarında 1574-1577 yılları arasında hapis yatmış yabancı bir tüccara ait bir hatıratın bütün Osmanlı yargı sistemini izah etmesini beklemek, bilimsel disipline uymayacağı gibi o eserin "edebi" niteliğine karşı da bir haksızlık sayılır. Zira, içinde anlatılanların sıhhatini ölçemeyeceğimiz ve subjektif detayları içermesi şaşırtıcı karşılanmayacak yargıların bilimsel açıdan temel alınması önemli bir sorundur. Ayrıca, eserin, yaşananlardan uzun yıllar sonra (1615) kaleme alınmış olması da eserde vakıa ile kurgu arasında bir boşluk belki de uçurumun varlığını ihsas etmektedir. Bu bakımlardan herhangi bir hatırat olarak görülmesi icap eden bir eserin, girift bir bilimsel meselenin hallinde "tek başına" mehas sayılması bir başka önemli nakısadır. Öte yandan Krafft'ın hatıratı, Ergene'nin kitabının izahını vaadettiği dönem ve bölgenin (17-18. yy Kastamonu ve Çankırı) dışından, 16. yy Trablusşam'ından olması ise bu konudaki başka bir sorundur.

Ergene bu hikâyenin devamında "Discussion" başlığı altında da anlattığı olayı "tartışmakta", her ne kadar 16. yy örneği veriyor olsa da bunun, Osmanlı mahkemesinde bir ihtilaf çözümü ile ilgili olması bakımından arşiv kayıtlarında bulunmayan çok değerli bilgiler içerdiğini hassasiyetle vurguladıktan sonra yine "kurnazlık" (cunning intelligence) bahsine dönmektedir. Ve Krafft davasında, kadının hanımının üstlendiği rol nedeniyle, yasal uygulamaların nasıl geliştiğine dair biraz gözlem yapan veya birşeyler dinleyerek üzerine vakit harcayan herhangi bir kimsenin temel bilgileri kavrayabileceğini ifade etmektedir. Ve kadının eşi ile ilgili bu durumun hakikat payı içermesi halinde, bütün mahkeme görevlileri için de aynı durumun geçerli olması gerektiği şeklinde dümdüz bir genelleme daha

yapmaktadır (s. 119-20). Diğer taraftan, Krafft'ın dizdar ve Fransız konsolosunun dostluğunu ve kadının hanımının taraftarlığını kazanana kadar dezavantajlı bir durumda olduğu, mahkemelerin taraflılığı sadesinde özellikle vurgulanmaktadır (s. 120).

Ergene bu olaydan hareketle, ihtilafların çözümünde ve mahkemenin kazanılmasında işbirliğinin ne derece önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Bunun için para ödeme veya hediyeler sunmaya herkes hazırdır (s. 121).

Ergene merakını dedektif misali daha ileri boyutlara taşır ve cevaplanması şu anda imkânsız sorular sorar. Acaba, Yahudi kreditorler mahkeme sonrasında kadıya para vermişler midir? Yazar, bunu “bilinemez” diye cevaplasa da kadının Krafft'tan alınmasını sağladığı 1.000 altından pay istemiş olabileceğini düşünmektedir. Zira, eğer kadı hakemlik yapmamış olsaydı bu bile alınamayacaktı. Kadının, Yahudiler karşısında gösterdiği bu otorite ve güç göz önüne alındığında, Ergene'ye göre, “onlardan para almış olması hakikaten ihtimal dahilindedir” (s. 121-122). Zira, “kadının kararlarını şekillendiren ve mahkemede oynadığı rolü belirleyen temel unsur onun maddi çıkarlarıydı. Yani kadıyı olayda bu derece müdahil olmaya iten asıl motivasyon, mahkemeye gelen taraflarınkinden çok da farklı değildi.” (s. 122).

Ayrıca Ergene, kadının bir hakimden çok hakem gibi davrandığını vurguladığı, Krafft davasının benzeri bir örneğinin bulunmadığını zira, kadının taraflarla ayrı ayrı görüştüğünü ve sicillerdeki sulh kayıtlarında yer alan müslimûn ve muslihûndan burada hiçbir şekilde bahsedilmediğini, tarafların karşı karşıya gelmediğini, kendi çıkarlarından dolayı bunun bizzat kadı tarafından planlandığını ve tanımlanmış yetki sınırlarından dolayı da bir hakim gibi davranmadığını söylemektedir. Üstelik selefi olan kadı döneminde söz konusu davanın zaten görülmüş ve kararın verilmiş olmasından ötürü yargı sürecinde tarafları bir çözüme de zorlayamazdı. Kadı, Krafft'ı tamamen aklayamazdı ama, Yahudi kreditorleri davayı İstanbul'a yönlendirmekle tehdit edebilirdi. Bu da, Yahudiler adına büyük bir riskin göze alınması demektir. Zira, Trablus'ta sahip oldukları ilişki ağları İstanbul'da olmadığı gibi Krafft'ın da güçlü taraftarları çıkabilirdi. Halbuki, Yahudileri böyle bir çıkmazda bırakan kadı için de Krafft için de en uygun çözüm yolu sulhtü (s. 122-23).

Adı, “tartışma” (discussion) konulan bu bölüme bakıldığında, yukarıdaki hikâyenin kısa bir özetinin verildiği ve aralarda hüküm cümlelerinin serdedildiği görülmektedir. İlginç olan ise, anlatılan bu olayın olduğu gibi benimsenerek bilimsel bir tez olma iddiasındaki çalışmanın merkezine oturtulmasıdır.

Bu bölüm “Conclusion” başlığı ile nihayetlendirilirken, Osmanlı yargı sisteminin, en azından 17. yy sonu ve 18. yy’ın başları için, karakteristik özelliğinin yozlaşmışlık olduğuna vurgu yapılmaktadır. Ergene’ye göre arşiv belgeleri ve Batılı seyyahların verdikleri bilgiler tutarlı bir şekilde bu duruma işaret etmektedir. Davalılar mahkemeye başvurduklarında aslında adalet aramış olmuyorlardı. (s. 123) “Elbette para gerekiyordu, fakat yasal oyunu başarıyla oynayabilmek için başka özellik ve imkânlarla da ihtiyaç vardı. Şebeke (ağ), kişisel bağlantılar ve davanın kazanılmasının umulduğu mahkemeyi seçebilme becerisi. Ayrıca, kanun hükmünü gözetebilme yeteneği.” (s. 124).

Ergene’ye göre “bu bölüm 4. bölümdeki bulguları desteklemekte ve geliştirmektedir. Osmanlı yargı sistemi hakkında Batılı gözlemcilerin-seyyahların notlarında da görüldüğü üzere, mahkemeler dış etkilere açık ve duyarlıydı ve bundan dolayı zenginlik ve sosyal statüyü birlikte kullanabilen tarafların davaları kazanma şansı daha fazlaydı. Aynı zamanda, yargılama süreçleri oldukça karmaşıktı. Eğer hasımlarına karşı taraftar bulabilir, yasal oyunu nasıl başarıyla oynamaları gerektiğini bilir ve elde edecekleri adaletin maddi bedelini ödeyebilirlerse, hali vakti yerinde olmayan taraflar da bu şekilde mahkemelerin desteğini kazanabilirlerdi.” Bütün bu menfi ve subjektif yargı cümlelerinin ardından Ergene asıl tezini şu şekilde belirliyor: “Bu bağlamda, Osmanlı mahkemesinin, hakim olan sosyal, kültürel ve dinî yapılardan bağımsız hareket edebileceği belirli bir bağımsızlık alanına sahip olduğu hususu tartışmalıdır.” (s. 124).

“Intermission: Sicil as Text” başlığını taşıyan yedinci bölüm kadı sicillerindeki yargılama süreçleri ve sicil kayıtlarının diplomatik açıdan nasıl anlaşılması gerektiği hakkındadır (s. 125). Ergene burada, kendisinin söylediği üzere, daha önce üzerinde pek durulmamış olan, sicil kayıtlarının nasıl tutulduğu, neleri kaydedip neyi gizlediği konular etrafında diplomatik kritikler yapmaktadır (s. 125-126). Kadı sicillerinde bulunan mükerrer kayıtların bazen birbirlerinden farklı kelimeler barındırmasından hareketle sicillerin oluşumunda bir ara sürecin olduğunu ve bu süreçte bir taslak oluştuğunu, sicillerin nihai halini daha sonra aldığını Iris Agmon’a atıfla söylemektedir (s. 126). Tabii, sicillerin diplomatik özelliklerinin bu şekilde izahı, belirtilen ara süreçte davanın sicile istenildiği şekilde yansıtıldığı dolayısıyla elimizdeki sicil külliyatına şüpheyle yaklaşılmasını salık vermeyi amaçlamaktadır.

Yazar, “Problems of Representation in the Court Records: Sicil as Translation” alt başlığı ile sicil kayıtlarını irdelemeye devam etmektedir. Sicil kayıtlarının

yargılama süreçlerini eksik ve çarpık şekilde yansıttığı şeklinde temel bir probleme işaret etmektedir. Burada Ergene, Krafft'ın Trablus'ta başından geçen sulh süreci ile Kastamonu sicilinden verdiği bir sulh örneğini karşılaştırarak, birincisindeki detayın ikincisinde olmadığını, dolayısıyla 'eğer Krafft davasını sicillerdeki türden bir kayıtla öğrenmiş olsaydık, sonuca giden süreçteki gerçek ve temel dinamikler, tarafların stratejileri gibi konular hakkında hiç bilgi sahibi olamayacaktık' demektedir (s. 129-31).

Fakat, Krafft'ın bütün anlattıklarını tartışmasız doğru kabul etmiş olmasının Ergene'nin yaklaşım ve yorumlarını yanıltıcı olmaya aday kıldığı da vurgulanmalıdır. Örneğin, Krafft'ın aktarımına göre, Trablus sicilinde ismi "Hans ibn Hans" şeklinde kaydedilmiş olmalı ve hasımları olan kreditorler de "dört yahudi" olarak zikredilmelidir. Ergene bu bilgileri de tartışmaksızın kabul etmekte ve buradan hareketle "16. yy Trablus'undaki hukuki ve ticari ilişkiler açısından resmi sulh kayıtlarının açıkladıkları kadar gizlediklerinin de bulunduğunu" ifade etmektedir (s. 131).

Yazar, sicillerle ilgili menfi savlarını başka bir aşamaya geçerek sürdürmektedir. Buna göre "sicil kayıtlarıyla ilgili sorunlar sadece dava süreçleri hakkındaki temel bilgileri vermeme meselesi değildir. Aynı zamanda, mahkeme görevlilerinin görev ve fonksiyonlarını da çarpıtmaktadır." Kastamonu sicilindeki sulh örneğinde kadının varlığını ortaya çıkaramamakta veya uygulamaları gözlemleyememekteyiz; kaydı tutanlar belgeden kadının görünürlüğünü/varlığını silmişlerdir. Aslında yukarıdaki belgeye göre, -hatta bu araştırma çerçevesinde incelenen diğerlerinde de yargılama süreci tahmin edilebilir gibi ve hatta insicamlı görünmektedir. Bir yargı otoritesine neredeyse ihtiyaç yokmuş gibi, hatta sanki bütün davalılar mahkemede ne yapacaklarını, ne söyleyeceklerini biliyorlarmış gibi görünmektedir" (s. 131-32) diyerek, Osmanlı mahkeme kayıtlarının tutuluş biçimi ve usulleri hakkında iddialı fakat anlamsız bir yorumda bulunmaktadır. Zira, Osmanlı kadı sicilleri, Ergene'nin bahsettiği forma 300 yıl önce kavuşmuştu. Bu kayıt şekli veya olayı formüle etme işlevi bütün imparatorluk genelinde binlerce mahkemede standart oluşturma çabasının ürünüdür. Yazarın öne sürdüğü gibi, olayları detaylarından arındırmayı hedeflemez.

Örneğin bir kâtip, kayıt altına aldığı resmi belgeden kadının görünürlüğünü yok edebilir mi? Böyle bir şeyin Kastamonu mahkemesinde vaki olduğu varsayılsa bile, benzer türdeki diğer mahkeme kayıtlarının aynı oluşu ne ile açıklanabilir? Bütün mahkeme kâtipleri aynı zaaf içinde midir? Zira bilinmektedir

ki, kadı sicillerindeki her belge, sakk mecmualarının kılavuzluğunda kayıt altına alınır, her biri bir ifade kalıbı içinde örülür ve böylece İmparatorluk dahilindeki bütün mahkemelerin kayıt usulleri tek tipleştirilmiş ve belli bir hukuk diline uyarlanmış olurdu. Aksi halde, her mahkemenin kadısına, kâtibine, sorumlu olduğu toplumuna göre farklı farklı kayıt şekilleri ortaya çıkar ve kadı sicilleri, büyük bir kakafoni ve karmaşanın başlıca nedeni haline gelebilirdi.

Diğer taraftan 15. yy'dan 20. yy'a kadar süren uzun bir zaman dilimi içinde kelime yönünden gelişip zenginleşirken kalıpları pek değişmeyen, üslup halini alan ve bütün Osmanlı coğrafyasında aynılık gösteren hukuki dil, Osmanlı bürokrasisinin gelişmişlik düzeyini yansıtır. Buna karşılık Ergene, ileri sürdüğü savları ile aslında şöyle demiş olmakta değil midir: Siciller, esasında, baştan ayağa yozlaşmış bir sistemin kendini ve dolayısıyla kirli ilişki ağlarını örtmek, gizlemek üzere üst aklı oluşturan padişah, sadrazam ve kazaskerler tarafından profesyonelce tasarlanmış ve bu oluşumun sahadaki profesyonelleri olan kadılar, naip, diğer mahkeme görevlileri, davalılar, davacılar ve bütün bir toplum marifetiyle 15. yy sonu itibarıyla İmparatorluğun sonuna kadar incelikle işlenmiş, örtük sabıka kayıtlarıdır.

Yazar yine kadı ve kâtiplerin, davalı ve şahitlerin ifadelerini olduğu gibi vermek yerine, formal ve özet bir dil ile kayıt altına aldıkları gibi noktalara işaret ederek, kadının Kastamonu mahkemesindeki görevi hakkında sınırlı bir bilgiye sahip olduğumuzu ifade etmektedir (s. 132). Buradan Krafft olayına dönerek, mahkeme süreç ve sonuçlarını kadının taraflı/subjektif tercihlerinin belirlediğini söylemektedir. Zaten, ona göre bütün Batılı seyyahlar da kadılar ve mahkemelerle ilgili olarak bu çıkarıcı ve bozuk yapıya işaret etmişlerdir (s. 133). Burada şunu belirtmek gerekir ki, Ergene'nin, yanlı ve yanlış da olsa, sicillerle ilgili olarak yaptığı diplomatik yorumlarda bile sözü mahkemelerin bozukluğu, kadıların ne kadar rüşvetçi oldukları gibi tek yönlü bir çizgiye taşımış olması ve buna rağmen genelleme yapması hakikaten enterasan bir yaklaşımdır. Buna karşılık, sonuç yerine yazmış olduğu "In Place of Conclusion: Models and Taxonomies" başlıklı bölümün "Characterizing Islamic Law" başlıklı kısmında 'Osmanlı mahkemelerinin problem çözümündeki konumunu ele alırken, Osmanlı mahkemelerinin ne olduğu hakkında yeni çalışmalar yapılana kadar akla uygun görünenin genellemelerden kaçınmak olduğunu' vurgulaması da dikkat çekici bir tutarsızlıktır (s. 207).

Ergene, "Voices and Screams in the Sicils" alt başlığı ile sicilleri önce diplomatik, sonra ise politik açıdan "tahlil" etmeye devam etmektedir (s. 133). Burada Ergene, mahkemelerde tarafların ifadelerinin hukuk diline çevrildiği (translation) ve yerine göre gerekli ilavelerin de yapıldığını söylemekte ve tarafların ifadelerinin

kararları meşrulaştıracak şekilde düzenlendiğini, mahkeme dilinin pürüzsüz bir akış sağlayabilmek için tarafların sözlerini birleştirdiğini belirtmektedir (s. 134-37).

Bu bölümün son alt başlığı “Temporal Compression”dır. Ergene burada da sicil kayıtlarının gizledikleri ve açıkladıkları üzerinde durmakta, diplomatik tahliller yapmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda verdiği örneklerden hareketle sicillerin eksiklikleri (ör. şahısların ölüm tarihleri, merkeze iletilen arzuhallerin tarihleri ve merkezden kadıya gönderilen emirlerin geliş tarihlerinin belli olmayışı gibi), bir davanın ne kadar sürede neticelendiği, iddiasını delillendirebilmesi için davacıya verilen sürenin ne olduğu gibi konular üzerinde durmakta ve sicillerdeki metinlerin budanmış (truncated) olduğunu ifade etmektedir (s. 138-40).

Bölümün sonuç kısmında Ergene, görülen davaların sicillere yansıyan kısmının eksik olduğunu, bu davaların anında veya davadan hemen sonra bile sicillere kaydedilmediği, bunun ise söz konusu kayıtların güvenilirliğini azalttığını vurgulamaktadır. Ayrıca, gerçek olayların mahkemenin resmi diline farklı anlatımla birer çeviri olarak “translation” aktarılması nedeniyle bu kayıtlar bizi, geçmişteki olayları doğru şekilde yansıtmayı yansıtmadığı noktasında sorgulamaya yöneltmektedir, demektedir (s. 141).

“The Court Process II: Strategies of Litigation” başlığını taşıyan sekizinci bölümde Ergene mahkemeye başvuran tarafların haklı çıkabilmek için ne tür stratejik yöntemlere başvurdukları, istenmeyen kimselerin cezalandırılması için toplumun mahkemeyi nasıl kullandığı gibi konulara değinmektedir.

“Strategy and Legal Competence in Disputes Between Individual Litigants: Ingenuity in Action: Mastery in Legal Deception” başlıklı alt bölümde Ergene, sistemin açıkları üzerinden yürütülen stratejik yöntemlere işaret etmektedir. Ayşe bt. Mehmed’in “hıyâr-ı bülüğ” sırasında açtığı boşanma davası üzerinden dava kazanmanın stratejik bir mahareti gerektirdiğine, topluluk (cemm-i gafır ve cem’-i kesîr) halinde açılan davaların genellikle kazanıldığına, özellikle reayanın elitlere karşı davalarında bu yolu tercih ettiklerine dikkat çekmekte ve bunu “vekalet stratejisi” (strategy of substitution) şeklinde kavramsallaştırmaktadır. Bir suç akabinde şüphelilerin suçları sabit olmasa da topluluk halinde hareket edilmesi halinde o kişilerin iyi veya kötü bilinirlikleri dolayısıyla cezalandırılabilirliklerine, bunda da “sâ’î bi’l-fesâd” suçlamasının mahkemedeki geçerliliğine vurgu yapmaktadır (s. 142-169).²⁸

²⁸ Bu bölümün sonuç kısmında, sâ’î bi’l-fesâd, kızılbaş, sârik gibi suçlamalarla katline hüküm verilen Kel Hüseyin’in cemm-i gafır ve cem’-i kesîr huzurunda görülen davasına mercek

Dokuzuncu bölüm, “Alternative Sites for Dispute Resolution” başlığını taşıyor (s. 170). Burada özellikle reaya tarafından İstanbul’a Divan’a iletilen meseleler üzerinde duruluyor. Merkeze ulaşan bu talepler, İmparatorluğun her noktasında olduğu gibi, olayın yaşandığı yerdeki kadıya havale edilmekte, ilgili kadılık hukuki işleyişin nihai karar mercii gibi değil daha çok aracısı olarak iş görüyordu. Ergene bu tip örnekleri, istisnai bulmuş olmalı ki, “eğer merkeze başvurular, dava dilekçelerinin buldukları yerdeki kadıya dönmüş olacağını bilselerdi, bu yola başvuramazlardı” demektedir. Hatta, merkezden sorumlu olarak gönderilen çavuşun, geldiği mahkemeyi etkilediğini, güç dengesini değiştirdiğini ve belki de talep sahiplerinin bu şekilde memnun edilebildiğini ifade etmektedir (s. 171). Devam eden sayfalarda ise, esasında başkentteki sadrazam divanının taşradaki mümessili olan paşa divanında haksızlığa uğrayıp da hakkını kadı mahkemesinde arayanlara dikkat çekmekte ve bu bağlamda birkaç örneği detaylı olarak vermektedir (s. 174-177). Aracılar vasıtasıyla çözüme kavuşturulan ve mahkemede tescillenen bazı örnek vakalar; açılan ikinci davada şikâyetin değişikliğe uğradığı gözlenen bir vaka üzerinden birtakım spekülâtif yorumlar da yapmaktadır (s. 177-183).

Bütün Osmanlı mahkemelerinde olduğu gibi Kastamonu ve Çankırı’da da davacı ve davalının arasını bulmak ve davaların sulh ile neticelenmesine öncülük edenler vardı. Bu nedenledir ki, söz konusu kimselere arabulucu anlamında “muslihûn-ı mutavassitûn” denilmekteydi. Ergene, muslihûnun müdahil olduğu sulh kayıtlarını istatistiki olarak sınıflandırmakta ve tarafların statülerini göz önüne alarak zengin, nüfuzlu ve önde gelenler lehine bir fark olduğunu, bunun da Osmanlı mahkemelerinin tercihlerini bunlardan yana kullandıklarının bir delili olduğunu ifade etmekte, bu tip sulh kayıtlarını da şüpheli/belirsiz anlaşmalar (ambiguous settlements) olarak yorumlayarak esasında nüfuzlu kimseler ile kadı arasında danışıklı bir durum olduğunu ima etmektedir (s. 185). Tabii burada, içeriğine dair somut bir bilgiye sahip olmaksızın mevcut veriyi kestirme bir yorumla bağlamanın düz okuma olduğunu söylemeye gerek yoktur.

Kitabın son bölümü “In Place of Conclusion: Models and Taxonomies” başlığını taşıyor. Bu bölümde davaların arabulucular, aracılar vasıtasıyla sulh ve uzlaşma ile neticelendirilmesini taksonomik bulmakta, “Bargain/Pazarlık Modeli”nin oldukça makbul bir yöntem olduğunu ileri sürmekte ve bunu da sicillerdeki bazı

tutmaktadır. Burada Ergene, mahkemenin hüküm kararını yansıtan anahtar kelimeyi “arameşi lâzımdır / should be put to silence” şeklinde okumuştur. Doğrusu “izâlesi lâzımdır / should be put to death” olmalıdır (s. 167-168). Belge için bk. ÇŞS, 1, 46-72 (Evasıt-ı Receb 1194/14 Temmuz 1780).

sulh kayıtlarını tartışarak izah etmeye çalışmaktadır. Ergene burada toplumsal düzen açısından uzlaşma, harmoni, denge kavramlarının başat rol oynadığına işaret etmektedir (s. 189-199). Diğer taraftan, her ne kadar sicil kayıtları bunu gösteriyor olmasa da, kadıların aracı ve arabulucu rollerinin bulunduğunu belirtmekte ancak bununla ilgili altıncı bölümde hikâyesini anlattığı Krafft dışında bir delil sunmamaktadır. Hatta, burada yine sicillerde yer alan bilgilerin gerçeği temsil etmeyebileceğini Batılı seyyahları şahit tutarak söylemektedir. Diğer taraftan, yine sicillerde bunu doğrulayacak bir delil bulunmasa da, sulh ile sonuçlanan bazı davalarda kadıların aracı rolü üstlendikleri konusuna tekrar dönmektedir (s. 199-201).

Osmanlı hukukunda problem çözümünün farklı mahfillerde gerçekleşebildiğinden hareketle “hukuki çoğulculuk/legal pluralism” konusuna da değinen Ergene, kadıların aracı rollerine, her olayın mahkemede muhakeme edilmediğine, verdiği oransal farklarla dikkat çekmekte ve kitabın bütününde leitmotiv bir karakter olarak karşımıza çıkan Krafft örneğine tekrar dönmektedir (s. 201-202).

Bu bölümde Ergene, daha çok İslâm ve Osmanlı hukukunun teorik ve pratik olarak ne olduğu üzerinde durmaya niyetlenmiş gibidir. Bir genelleme yapılabilmesi için yeni çalışmalara ihtiyaç olduğunu belirtmekte ve bu çözümlemenin taksonomik yöntemle mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Bölümün bu bakımdan, kitaptan bağımsız, ayrık bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz.

“Epilogue” da ise kadı sicillerinin “kusurlu” yanlarına tekrar dikkat çekmekte ve sicil kayıtlarının birçok önemli bilgiyi gizlediğini, bu eksikliğin de Batılı seyyahlar sayesinde giderilebildiğini söylemektedir (s. 208). Oysa ki nihai şeklini almış olan bürokratik, hukuki, diplomatik, resmi hemen her metnin, teferruattan olabildiğince arındırılmış, özlü olması gerekir. Ayrıca, İmparatorluğun her bölgesinde ve bütün mahkemelerde diplomatik açıdan aynı usulün uygulanmış ve aynı kavramların kullanılmış olduğu dikkate alınırca, bunun bile başlıbaşına önemli bir bürokratik başarı olarak görülmesi gerekir. Ancak, sakk mecmuaları kılavuz alınarak oluşturulan kadı sicillerindeki kayıtların benzerliği ve tek tipliği, Ergene tarafından, kadıların nezaretinde kâtipler eliyle istenildiği şekilde biçim verilebilen sorunlu metinler gibi yansıtılmaktadır.

Diğer taraftan yazar kadı sicillerini, her ne kadar yaşanmışlıkları ve gerçeklikleri ihtiva etse de, sosyal hayatın renk ve çeşitliliğini yansıtmada konusunda sorunlu bulmaktadır. Zira siciller, sürprizler, çelişkiler ve umulmadık rastlantılarla doludur. Bu nedendir ki, söz konusu kaynaklar üzerinde çalışan araştırmacılar şimdiki kadar hep farklı farklı sonuçlara varmışlardır (s. 208-209). Buna karşılık bir sonraki

paragrafta Ergene, “bu kitabın vardığı önemli bir başka argüman da, taşra mahkemelerinde yürütülen işlemler o bölgelerde mevcut farklı sınıflar arasındaki sosyal, ekonomik ve siyasi güç dengelerini yansıtmaktadır” diyerek bir önceki yargısını boşluğa düşürür. Daha ileri bir ifade ile, taşra mahkemelerinin buradaki düzenin bir parçası olduğunu, genel olarak da bu düzenin korunmasına katkı sunan işlevsiz, etkisiz birimler olduğunu dermeyeran etmektedir. Diğer taraftan, dava kazananların zengin ve nüfuzlu kimseler oldukları kitabın vardığı başka önemli bir sonuç olarak gösterilmekteyse de, kadı sicillerinin sosyal hayatın renk ve çeşitliliğini yansıtırma konusunda Ergene’nin yukarıdan beri sıraladığı savlara göre argümanın sağlamlığı tartışmalı hale gelir (s. 209).

Ergene, mahkemelerin rüşvet ağları içinde boğuldukları, baskılara karşı güçsüz oldukları, bundan da en çok zengin ve nüfuzluların yararlandığı, mahkemeler üzerindeki toplumsal, sınıfsal baskıların varlığı, mahkemelerin kural odaklı oldukları, buna rağmen sorun çözümündeki uzlaştırıcı rollerine dikkat çeker. Mahkemelerin bu yapılarının ise, taşradaki sosyal, siyasi ve kültürel baskılara karşı kırılabilirliklerinden kaynaklı bir sonuç olduğunu da iddialı şekilde vurgular (s. 209-211).

Sonuç Yerine

Aslında bu çalışma, “Kadı Sicillerine Göre Kastamonu ve Çankırı’nın 17 ve 18. Yüzyıllarda Hukuki ve İdari İşleyişi” şeklinde mütevazı bir başlıkla sunulmuş olsaydı, yerinde bir adlandırma yapılmakla kalınmamış, mevcut başlığın iddialı çağrışımından da sakınılmış olurdu. Fakat, çalışmanın böyle bir iddiayı taşıyor algısının özellikle verilmek istenmiş olabileceği de düşünülebilir.

B. Ergene’nin “iddialı” olan çalışması, doğru bir sorudan hareket etmesine karşılık gerek dayanakları gerek metodolojisi ve gerekse ele aldığı her konuyu şartlı bir refleksle rüşvet, yolsuzluk, görevi kötüye kullanma, yüksek zümrenin dayanışması gibi etkenlere bağlaması, ortaya çıkan sonucun sahiciliğine zarar vermiş, güvenilirliğini ciddi ölçüde zedelemiştir. Ayrıca tespit edilen ve akademik bir çalışmada olamayacak ölçekteki maddi hatalar (bk. tereke ve mahkeme harçları bahsinde veri kabul edilen rakamlar), eserin bilimsel açıdan zayıflığını ortaya koyduğu kadar yazarın belgelere vukûfiyet noktasındaki noksanlığını da ele vermektedir.

Diğer taraftan, eserin inceleyeceğini vaadettiği dönem ve bölge dikkate alındığında ilgisiz bir dönem ve bölgeden 16. yy Trablusşam’ından bir örnekle Osmanlı hukuku ve yargı sistemini çözüme kavuşturma hülyasına kapılarak kitabın neredeyse her noktasında bu örneğin izdüşümlerinin görülmesi, bilimsel açıdan

çok önemli bir handikap teşkil etmektedir. Dahası, tek bir yabancı seyyahın yaşadıklarını, doğal olarak, kendi zaviyesi ve nazarından aktardığı indî bilgilerin, bilimsel bir kitabın bütününe kapsayacak şekilde karşımıza çıkması metodolojik açıdan büyük bir zaftır.

Kitabın, sağlam verilere dayalı olarak tasarlanmış olduğu zannedilen, önemli bir konuyu işleme bakımından can alıcı tespitler içerdiği düşünülen “Mahkeme Harçları” başlıklı dördüncü bölümün, belki de en ciddi yanlışların barındığı kısım olduğu görülmektedir. Yapılan referans kontrolü neticesinde ortaya çıkan tablo, çalışmanın güvenilirlik testi gibi olmuştur adeta. Nitekim terekelerin ana kaynak grubunu teşkil ettiği analitik bir çalışmada, “kassamlık” denilince akla ilk gelen Ö. L. Barkan’ın çalışmasına başvurulmamış olması ise literatür noksanlığı yönünden hafife alınacak veya izah edilebilecek bir durum değildir.

Sonuç olarak, yazarın zayıf arka plan ve metodolojisi, genellemeci tavrı, yanlış tutumu, literatür noksanlığı, arşiv belgelerinin dil, içerik ve diplomatik özellikleri bağlamında görülen yetersizlikleri, değilse özensizliklerinin ciddi bir sorgulamayı tetikleme beklenir. Eserin en başından tez olarak bu haliyle kabul edilmesi, sonrasında ciddi bir yayınevi tarafından editöryal süreçleri aşarak basılmış olması ve nihai olarak da yayın sonrası geçen bunca yıl zarfında alan uzmanları ve akademik camia tarafından yerli yerinde bir değerlendirme ile ele alınmamış olması ayrıca, hak etmediği bir itibara mazhar olarak literatürü domine etmesi, sayılan bütün bu evren dahilinde bulunan her üyenin öncelikle bir otokritik yapmasını da zorunlu hale getirmektedir.

EK-2: KŞS, 3 - 27/60: Ergene'nin, nüfuzlu kimselerin aracılığına başvurulmasına örnek gösterdiği kayıt. Ancak bu belge, haksızlığa uğrayan Sultan Bayezid Vakfi ile bu vakfa bağlı reyanın haklarının korunmasına dair Haremeyn ve sultan vakıflarının nazırı olması dolayısıyla Darüssaade Ağası tarafından Kastamonu kadısına iletilen bir emirdir.

مشروع ماب قسطو لا دوری فاصیبری الفی بدمیندی کامایب دروات صفیه آنخا قیلمه انهم الا...

تحت نظر عدل اولوب اکیسیر تم دفع اوجوم و مفکور سلطانه بایزید خان اولوطاب...

مضایب و نایع اوغانی قریه لری مفکور العلم و مخطوط اکت اولوب بمر ادا اولوب او...

اهل عرف طایفه لری طرفه یمن کل الوجوه دخل او نمق الحجاب ایزلر ایکن اوقت ذبیور قریه...

مضایب اوجوم و کبیره الصغیر و کبیر نام قریه لری قسطو لا سجامت متعین قریه لری...

اصل عرف طایفه لری و قسطنطنیه نایع انکوار ادمه واروب محض جان نام و یجان دیلار مریت قریه...

وصفا و او دور و اوجوم و قسطنطنیه لری قریه لری بایزید خان و انهم بایزید خان اولوطاب...

اولد قلمری اجلیله میر میر اوجوم لویا صوبای سیدی بسا ای اصل عرف طایفه لری قریه...

قریه لری اها لیدی بجهتیده اولنماق بایزید خان اولوطاب ای اصل عرف طایفه...

و درگاه عالی بایزید خان همی سیدک مکتوبه تعیین اولنوب که ندر لشکر لری الوصول صادر...

اولایه او مشرف عامه حجه و مکتوبه قسطنطنیه اوقاف و زبوره طریا سیر میر میر اوجوم لویا صوبای...

و مکتوبه لری بجهتیده ایتر میر میر اوجوم لویا صوبای اوزر لریه لازم کلن حقوق و رسوماتن جانب و مقدرات...

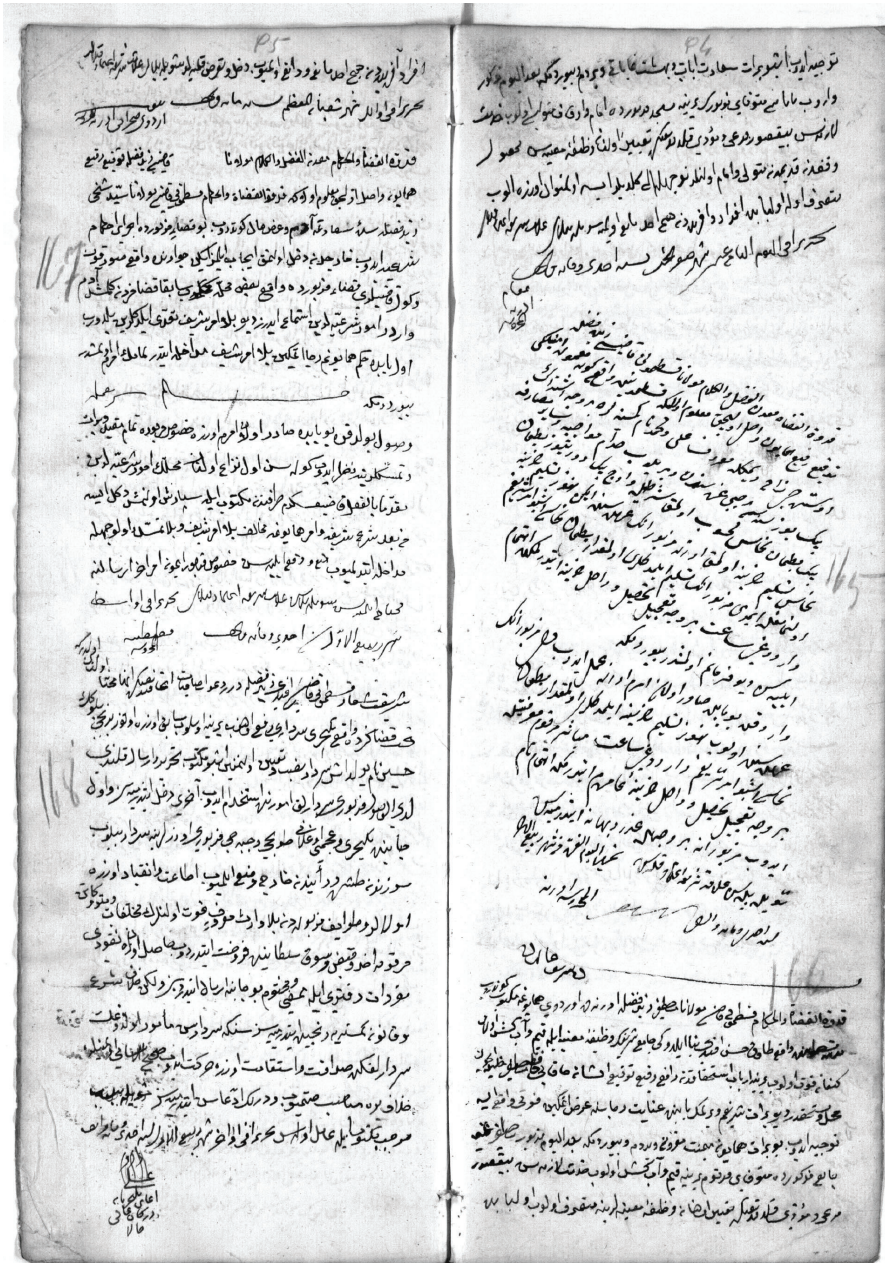
ایر که لشکر خسوف و غایت و مقایره اده ایون و بلا فرغانه تحالیف شاه طایفه وقف مشرف...

رعالم لری بجهتیده و رمیه ایتر میر میر اوجوم لویا صوبای اوقاف و مکتوبه لری...

و جایزه اوزر او کلن ذممه نمونه اولوزر بو بایزید خان اولوطاب...

سید علی
درگاه عالی
حالا

EK-3: KŞS, 1 - 94-95: Kitapta atıf yapılan ancak konu ile ilgisiz kayıtları içeren sicil sayfası. (Kitapta s. 105).

Kastamonu şs, 1 MSH.SSC.d.05638